

Szinte, szintén, éppen, majd: funkcionális variáció és változás középmagyar regiszterekben¹

Varga Mónika

HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont

In standard Modern Hungarian, the elements *szinte* and *szintén* have distinct meanings ('almost' and 'also', respectively) despite their common origin of *szín* 'color, view, external appearance'. However, between the 16th and 18th centuries, *szinte* and *szintén* were used as variants, even expressing meanings like 'spot on', 'indeed' or 'just, really' which are no longer active (and are understudied as well). So far, the approximator 'almost' vs. intensifier or even certainty meaning of *szinte* and *szintén* was mostly inferred from the broader context and the co-text, lacking objective structural clues. The present paper involves collocational analysis and comparison of functional variants of *szinte* ~ *szintén* from the period in order to provide additional evidence for a better understanding of the structural and semantic characteristics of some of the diverse semantic-pragmatic (sub-)categories explored earlier. The analysis also deals with the distribution of the variants according to sub-periods and text types with diverse register characteristics.

Keywords: *szinte* ~ *szintén*, functional variation, Middle Hungarian Period, registers, collocational analysis

Kulcsszavak: *szinte* ~ *szintén*, funkcionális variáció, középmagyar korszak, regiszterek, kollokációs elemzés

1. Bevezetés

A mai magyar köznyelvben a *szinte* és a *szintén* a közös eredet ellenére egymástól élesen különböző jelentésekkel használatos. A *szinte* approximátor funkciója a 'színre, megjelenésre, látszólag hasonló' jelentésből eredeztethető (Simonyi 1881: 92, TESz., ÚESz.). A középmagyar korra irányuló előzetes korpuszvizsgálat ugyanakkor kimutatta, hogy a 16–18. század során a *szinte* és a *szintén* egymás funkcionális variánsai is lehettek, olyan jelentéseket is kifejezve, mint 'éppen, pontosan' vagy 'meglehetősen, igazán', sőt 'csak úgy, nagyon' (Varga 2022). A korpuszadatok alapján a két elem különféle kontextusokban volt variánsként használatos, azonban ezek közül csak néhányat lehetett szerkezeti tényezők alapján is megkülönböztetni

¹ A tanulmány az NKFI FK 135186. számú munkálat (Regiszterfüggő változatok a középmagyarban) támogatásával készült. Ezúton köszönöm lektoraimnak a kézirat korábbi változatához fűzött észrevételeiket, javaslataikat.

(4–5. pont). Elsősorban tehát a szövegekörnyezet, valamint az aktuális szituációs és tematikus kontextus figyelembevétele segíthette főként az approximátor és az intenzitást, illetőleg meggyőződést kifejező *szinte* (és *szintén*) elhatárolását. Amellett pedig, hogy a *szinte* ~ *szintén* nyomatékosító szerepű lehetett (ilyen az (1) példában a *bizony szinte melankóliába esém*), az ettől eltérő használat gyakran nem egy kevésbé precíz skálán érvényesnek tekinthető helyzetre, állapotra utal (vö. az MTSz. és az MNSz2 adatai alapján Halm 2020, 2024), hanem azt fejezte ki, hogy az adott esemény, állapot kis híján bekövetkezett. Például:²

- (1) *Inkább egyedül szerettem volna lenni s ülni, ellenemre volt, hacsak valaki nevetett is, s én bizony szinte melancholiába esém, s meg is betegedém. Egynéhány hónap múlva azután Kolozsvárott szinte meghalék, az Isten nyugossa meg hamvát is szegény nénémnek, Bánffi Farkasné asszonyomnak, a maga házánál feküdtem* (Székely László)

A *szinte meghalék* szövegrészlet esetében nyilvánvaló, hogy az emlékirat szerzője végül túlélte az említett betegséget, a *szinte* pedig nem lehet 'látzólag' értelmű ebben a kontextusban, ahogy a skalaritás sem vonható bele az értelmezésbe.

Jelen tanulmány problémafelvetése az, hogy a *szinte* és a *szintén* korszakra jellemző funkcionális variációinak bevonása hozzájárulhat az egyes korábban meghatározott szemantikai-pragmatikai (al)kategóriák szerkezeti-szemantikai sajátosságainak megértéséhez. Nyomatékosítás (intenzitás és meggyőződés) kifejezésekor a *szinte* ~ *szintén* olyan elemekkel variálódik, mint az *éppen, ugyancsak, egyáltalán* ~ *egyáltalában* és a *teljességgel*.³ A kevésbé precíz sztenderdet, skaláris bizonytalanságot implikáló, valamint esemény, állapot kis híján bekövetkezését kifejező *szinte* (~ *szintén*) funkcionális variánsai pedig a *majd* 'majdnem', a *csaknem* és a *közel*. Jóllehet a tanulmánynak nem célja valamilyen meghatározott elméleti keretben

² Az adatokat a források alapján betűhűen közlöm. A Történeti magánéleti korpuszból (a továbbiakban: TMK) elérhető részleteket az ottani forrásrövidítéssel és tételszámmal, ennek híján lapszámmal hivatkozom, ezek segítségével ugyanis minden idézett adat visszakereshető a korpusz lekérdezőfelületéről (ahol a teljes szöveg is kinyerhető). A Középmagyar emlékirat- és drámakorpuszból (a továbbiakban: KED) elérhető forrásokat az emlékiratok esetében a szerző nevével, a drámák esetében rövid címmel hivatkozom.

³ A feldolgozott korpuszadatok alapján a *teljesen* forma még szórványos a korszakban (TMK: 1 adat, KED: 0 adat). Az *egészen* ~ *egészlen* pedig a TMK-ból csak a 18. századtól adatható rendszeresen (a korpuszban egyetlen 17. századi adat található).

modellálni a *szinte* ~ *szintén* jelentéshálózatát, felveti, hogy az összefoglaló néven pragmatikai markerek tipikus kategóriáit (*booster*: bizonyosság- és intenzitásjelölő, *hedge*: approximátor, azaz közelítő, bizonytalanság- és pontatlanságjelölő, valamint *shield*: azaz pajzs, enyhítő, Culpeper – Kytő 2010: 361–363) valamelyest átértékelve szükséges alkalmazni a *szinte* ~ *szintén* ezúttal tárgyalt használati kapcsán.

A vizsgálat elsősorban középmagyar kori forrásokon alapul, a Történeti magánéleti korpusz (Dömötör et al. 2017; Novák et al. 2018) és a Középmagyar emlékirat- és drámakorpusz (Gugán et al. 2023) anyagán. A két adatbázis által biztosított forrásmennyiség lehetővé teszi az idő mellett a különböző regisztersajátosságokkal bíró szövegtípusok szerinti preferenciák meghatározását is. Utóbbiba a funkcionális leíráshoz hasonlóan nemcsak a *szinte* ~ *szintén*, hanem a variánsként kínálkozó elemek is beletartoznak.

A továbbiakban áttekintem a vizsgált elemek korábbi leírását, az elemzés módszertani szempontjait és kihívásait. Az elemzés előtt kitérek a *szinte* ~ *szintén* ómagyar kori előfordulásaira, majd bemutatom a középmagyar kori forrásokat és az adatok előzetes besorolását. Ezt követi a variációs elemzés a *szinte* ~ *szintén* speciális használati kapcsán.

2. Korábbi leírások, előzetes eredmények

Az alábbiakban röviden ismertetem az egyes tárgyalt elemek eredetével és alakulásával kapcsolatos korábbi eredményeket.

2.1. *Szinte, szintén*

A *szinte* a 'felület, felszín, külső, külalak, látszat' jelentésű *szín* szóból megszilárdult ragos alakulat, eredeti jelentése 'látszatára, hasonlóságára' lehetett (TESz., ÚESz.). Az ebből keletkezett *szintén* jelentései a 'különösen, kifejezetten', 'éppen úgy, is', illetőleg 'teljesen, egészen'; a TESz. alapján a 'csaknem' későbbből adatható, és azonosítása is bizonytalan. A grammatikalizációs tipológiai kutatások szerint a 'közel' jelentésű forrástartományok esetében tipikus kimenet a megközelítő 'csaknem' funkció (proximatív, averzatív, Kuteva et al. 2019: 287–288). A történeti-etimológiai szótárak által is felvett jelentések egy része tehát kevésbé tipikus változás, illetőleg funkcióbővülés eredménye (az 'éppen, kifejezetten' jelentésekre lásd az (1) példa *szinte melancholiába esém* részlete mellett a 3. pont, valamint a 6.3. adatait).

Több helyen is részletes leírást ad a *szinte* ~ *szintén* különböző használatairól Simonyi Zsigmond (1881: 90–93, 1892: 364, 367). Három fő funkciót vesz fel, közös jelentéskomponensként pedig a hasonlóságot

határozza meg: „az ’egészen, éppen’ jelentés olyan kifejezésekből fejlődhetett, minők: *szinte mint* ’hasonló módon, mint’, *szintén annyi* ’hasonlóképp annyi’ – *majdnem*: hasonló analógia a német *gleichsam* ’hasonlóképp, mintegy, kb.’: *szinte sok*, hasonló a sokhoz, *szinte elesik*, hasonlóképpen tesz, mint aki elesik” (Simonyi 1881: 92). A ’teljesen, egészen’ jelentést a TESz. és az ÚESz. is mind a *szinte*, mind a *szintén* esetében felveszi, ahogy ’majdnem, csaknem’ és ’éppen úgy, is’ jelentéseket is tartalmazza. Az SzT. a *szinte* címszó alatt ’éppen’ jelentést tárgyal a ’majdnem, csaknem’ mellett, azonban csak az időre vonatkoztatva. Az ÉrtSz. elavult jelentésként felveszi a *nem szinte* szerkezetet ’nem egészen’ értelemben, valamint kötőszóként a népies-régiesnek minősített ’szintén, úgyszintén’ funkciót is. A *szintén* esetében pedig a ’majdnem, csaknem’ minősül népiesnek, régiesnek, ugyanis a ’hasonlóan; ugyancsak, hasonlóképpen, éppúgy’ jelentések számítanak tipikusnak.

A középmagyar kori korpuszadatok alapján meghatározott alkategóriák a következők voltak: (munkaterminusként) pusztá nyomatékosítás, hasonlóság és azonosítás, egyidejűség, tagadás, megengedő feltételes (*ha... is*, vö. Varga 2022, lásd még 5. pont). A hasonlóság és azonosítás, valamint az egyidejűség kifejezése megtalálható Simonyi (1881: 90–91, 1892: 364) leírásában is: „gyakran annyit tesz ’éppen, egészen’ – *szintén mikor, szintén azt, szinte mint, szinte most* [...] mutató névmás előtt áll: *szinte azt ’éppen azt’, szinte annyi* ’éppen annyi’”. Megengedő feltételesség helyett ugyanakkor megengedő mondatokban való előfordulást idéz: ’ha éppen, egészen’ jelentésmegadással: *ha szintén nem akarja a bort, immár is csak nyers vizet ne igyék*; illetve: *meg fogsz még látni, ha szinte* nem úgy is [= ha nem is egészen úgy], *a mint óhajtom* (Simonyi 1881: 91).

Tagadó mondatokban történő használatkor ’egészen’-nek adja meg a *szinte* jelentését: *én az én urammal jó egészségben vagyunk, de a kis fiunk nem szintén* [= nem egészen] *jól vagyon, jégesőt köösőnek* nem szintén *jól mondják, a nyomorúk! mégis* nem szintén *rútak alakban* (a példák hivatkozását ld. Simonyi 1881: 91). A jelenlegi megközelítés szerint azonban nem tompítja, enyhíti a tagadás határozottságát a *szinte* a hasonló használatokban, hanem inkább hangsúlyozza azt ’éppen, kifejezetten, egyáltalán’ jelentésben (lásd még 4. pont és 6.4.).

Simonyi (1881: 91, 1892: 367) ugyancsak kitér a *szinte* ’majdnem, csaknem’ használatára, ahol azonban a példák egy része eltérő értelmezést is lehetővé tesz. Ilyen *a másod napon szinten hajnal korba*, amely kifejezhet azonosítást (vagy egyidejűséget) is ’éppen’ jelentésben. Vagy: *bankójával behintvén az asztalt, hogy szintén megkerülne az embernek az étvágya, ha melléje ültetnék*, ahol akár nyomatékosítást, bizonygatást is jelölhet, úgy-

mint 'ugyancsak, igencsak, bizony' *megkerülne*. Emellett inkább bizonygatást, semmint látszólagosságot vagy be nem következést fejez ki az alábbi, képletesen megfogalmazott részletben: *Hogy vitéznek mondott, dicsért, szintén híztam*. Többféle értelmezést tesz lehetővé a következő részlet is: *Ezt mondá olyan mosolygással, mintha szinte csodálkozott volna kérdésemen* – vagy szinonim a *mintha* és a *szinte*, vagy pedig az utóbbi megfeleltethető az 'igencsak, bizony' típusú nyomatékosításnak. A fenti példák esetében az is a 'majdnem, csaknem' értelmezés ellen szól, hogy a *szinte* ~ *szintén* elhagyható a szerkezetekből anélkül, hogy azoknak megváltozna a jelentésük, míg a skaláris approximátor, de főként a 'csaknem bekövetkezett' jelentés kifejezésekor a marker elhagyásával a kontextus értelmezése is megváltozik.

2.2. *Majd, majdnem, csaknem*

A *majd* kapcsán Simonyi (1892: 366) az időhatározói eredetet hangsúlyozza: „Majd elájulok a. m. mindjárt elájulok. Majd elestem volna a. m. mindjárt elestem volna”. Ezt az értelmezést veszi át formális diakrón elemzéséhez Halm (2020, 2024). Főként 1772 utáni és jelenkori adatokra épülő állítása szerint a *szinte* skaláris bizonytalanságot fejez ki, azt, hogy kevésbé precíz sztenderd alapján a jelölt minősítés, mértékjelölés elfogadható, míg a *majdnem* szerinte episztemikus bizonytalanságot jelöl. A *scalar vagueness* és az *epistemic vagueness* formális szemantikai megkülönböztetés arra is vonatkozik, hogy az utóbbi bármely predikátummal kombinálódhat, amelynek vagy nincs precíz jelentése, vagy legalábbis nem ismert, például a *maybe* 'talán', *more or less* 'többé-kevésbé' és az *-ish* '-féle, -szerű, olyasmi', míg az *almost* 'majdnem' időbeliségből származó skalárisnak minősül abban a használatban is, amikor kis híján bekövetkezett esemény kapcsán jelenik meg (Sauerland – Stateva 2007).

Halm (2020, 2024) az episztemikus bizonytalanságot a lehetséges világokon keresztül értelmezi (többek között Nouwen 2006 alapján), például a *János majdnem két méter magas* esetében a következőként: míg aktuális világunkban János nem két méter magas, létezik legalább egy alternatív világ, mely közelinek tekinthető az aktuális világunkhoz, s melyben János

ténylegesen két méter magas.⁴ Hasonlóképpen a *majd* a jövőidejűséget kifejező használatából vezeti le a 'kis híján' jelentést a *majd elveszti a fejét* típusú mondatokban (Halm 2020: 140–143). A tagadószó megjelenését és a *majd*-dal való összekapcsolódását a mirativitással – például *mit össze nem hord* – magyarázza.

Ettől eltérő, a pleonasztikus tagadással összefüggő leírást ad Gugán (2021: 147–148, 2022: 107–108). Utóbbi megközelítésben a pleonasztikus tagadást az váltja ki, hogy a valós világban az adott propozíció tagadott változata igaz (a valós világtól minimálisan különböző világokban azonban a propozíció igaz). E kettősséget az esetek egy részében lexikális elem váltja ki, például az ELFELEJT szemantikai kategóriából (ha valaki valamit elfelejt megtenni, az nem valósul meg, vö. Jin – Koenig 2019: 178, Gugán 2022: 107). A *csaknem* és a *majdnem* egyaránt arra irányítja a figyelmet, hogy kis híján az állító változat következett be, de valójában ellenkezőleg történt. Az utóbbi kutatások középmagyar kori adatokra épülnek, ekkor a *majdnem* forma még szórványos, ahogy a pleonasztikus tagadószó megjelenése is opcionális a szerkezetben (a kontextusok egy részében a mai napig is elhagyható). Éppen ezért az is felmerül, hogy a *majd*-ot tartalmazó szerkezetekbe talán a *csaknem* hatására kerül bele a *nem* (lásd még Gugán 2022: 108). A *majd* ugyanis önmagában is 'szinte, kishíján' jelentésű, ez lehet felelős a pleonasztikus tagadás megjelenéséért. Jelen elemzés az utóbbi magyarázatot erősíti meg (és más nyelvekből is ez mutatható ki, vö. Ziegler 2015).

2.3. Éppen

A középmagyar korszakot e téren feltáró korábbi vizsgálatban a *szinte* azonosító és nyomatékositó szerepét főként az segített meghatározni, hogy milyen funkcionálisan szinonim elemekkel konstruálható meg a vizsgált szerkezet, s az egyik tipikus alternatíva az *éppen* volt (Varga 2022). Az ÚESz. szerint az *éppen* szófajváltással keletkezett az *ép* melléknév módhatározóragos alakjából (*épen* 'sértetlenül'), a hangzóközi *p* nyúlásával. Határozószókkal (*éppen olyan*), valamint mutató névmásokkal (*éppen ott*)

⁴ A *szinte* kapcsán többek között bizonyos számokkal való együttállást Halm (2020: 149–150) nem tart elfogadhatónak, ilyen például a *szinte 190 centiméter magas*. A kerek számok – így akár még a 190 is – magukban hordozhatnak homályosságot, hozzávetőlegességet (lásd például Overstreet 2011: 298), az alábbi előfordulás alapján pedig nem példátlan, hogy a *szinte* kerek számokkal áll együtt: *a szinte 20000 áldozatot követelő 1712–1713-as bécsi pestisjárvány megfékezésének emlékére* (Székely László önéletráisa, Fejér 2019: 175, 110. jegyzet).

kapcsolatban vált nyomósító partikulává, első jelentései között szerepel az 'egészen, pontosan (úgy)', az 'alig', az 'eléggé' és a 'pillanatnyilag'. Simonyi (1881: 93, 1892: 367) az *éppen*-t gyakran hozza a *szinte* ~ *szintén*-nel konstruált mondatok, szerkezetek megfelelőjeként, azonban e két munkájában csak bizonyos jelentéseit tárgyalja az elemnek (például az egyidejűség kifejezését, Simonyi 1892: 349). Az ÉrtSz. határozószóként számos jelentésben veszi fel, ezek közül a jelenlegi vizsgálat szempontjából releváns a) az egyidejűség „nem mással van elfoglalva, ill. nem más történik, hanem”, b) a nyomatékosítás („az azonosság kiemelésére; a megjelölt helytől, időtől v. egyéb körülménytől még egy kissé sem eltérve; pontosan, közvetlenül”, illetve: mennyiséget, mértéket jelentő szavak mellett: 'se több, se kevesebb'; valamint hasonlításban az egyezés nagy fokának kiemelése, a tagadás nyomatékosítása), c) az approximátor jelleg „a szóban forgó tulajdonság kisebb fokának jelölésére: *nem éppen* [nem valami, nem egészen]”. Az *egész* a középmagyarban is gyakran használatos határozószói 'egészen' értelemben (például: *egész jószágos*, *egész haszontalan*, *egész térdig*), míg az *épp* 'éppen' jelentéssel a két feldolgozott korpuszban legalábbis szórványos (TMK: 1 adat; a KED-ben és a teljes emlékiratokban nem fordul elő; az adatgyűjtésről lásd 5. pont).

A fenti leírásokból is látható, hogy jelentős funkcionális sokféleség és több-kevesebb átfedés is jellemzi az egyes variánsokat, így szükséges bizonyos módszertani megfontolásokat tárgyalni az elemzés előtt.

3. Problémafelvetés: pragmatikai funkciók elhatárolása és variációk meghatározása

Variációs grammatikai és pragmatikai kutatásokban egyre többször merül fel valamiféle objektív, összevethető és megismételhető módon történő leírás igénye a vizsgált jelentések és a variációs kontextus meghatározásakor egyaránt. Tagliamonte (2006: 88–94, 2012: 113–115) szerint a funkciótól valamelyest függetlenül, az objektívebben meghatározható szerkezeti tényezők alapján is lehetséges a variánsok meghatározása. Utóbbit egyfelől indokolja az úgynevezett felelős (*accountable*) adatgyűjtés, ahol az adott forrás összes lehetséges előfordulását szükséges meghatározni – beleértve azokat, ahol a variáns előfordulhatna, de ténylegesen mégsem szerepel. Ez jellemzően szűkített kontextusok segítségével történik, az elemzésből kizárt környezetek részletes dokumentálásával. Másfelől az eljárás azzal is indokolható, hogy az egyes elemek nem feltétlenül minden funkciójukban váltakoznak egymással (lásd még például a versengő intenzitásjelölők kapcsán Tagliamonte – Roberts 2005, a *near* ~ *nearly* típusú variáció kapcsán Tagliamonte 2018: 123–126). Jelen tanulmány nem

vállalkozik azon helyek azonosítására, ahol a marker előfordulhatna, de nem jelenik meg, ugyanakkor a markerhasználat szempontjából releváns kontextusokat sem szűkíti le.

Pichler (2010: 590, 2013: 28, 30–33) ugyancsak fontosnak tartja a szerkezeti sajátosságok szerinti leírást annak meghatározásához, hogy az egyes variánsok azonos komponensekkel, azonos szintaktikai környezetben jelentkeznek-e. Ezzel együtt faktorként kezeli a funkciót, jóllehet nem problémamentes szempont, hogy mennyire korlátozzuk a funkciók számát besoroláskor, meghagyunk-e kettősségeket, átmeneteket (Pichler 2010: 598–599). Szerinte ráadásul az adott jelenségtől is függhet, hogy inkább szerkezeti alapon, a strukturális hasonlóságok szerint, vagy pedig inkább funkcionális összehasonlíthatóság alapján érdemesebb leírni a variációt. Az előbbire az úgynevezett általános kiterjesztőket (*general extenders*), az utóbbira az intenzitásjelölőket hozza példaként (Pichler 2010: 591, 2013: 29–30).

Ugyancsak felmerül, hogy az egyes funkciók meghatározásakor valamilyen elméleti keret szerinti leírást alkalmazunk, vagy pedig alapvetően az adatokból indulunk ki (*top down* vs. *bottom up* megközelítés, Pichler 2010: 598). A jelenlegi vizsgálat a szótári és más, a 2. pontban összefoglalt leírások mellett olyan kategóriákat is szem előtt tart, amelyek a feltárt forrásokból rajzolódnak ki.

A funkciók összekapcsolását és elhatárolását elősegítő lehetséges tényezőkről a következőket érdemes jelezni előzetesen. Az egyik legárukodóbb jellemző az lehet, hogy a *szinte* ~ *szintén* elhagyható-e anélkül a szerkezetből, hogy annak értelmezése megváltozna (utóbbi jellemzi leginkább a nyomatékosítóként meghatározott kontextusokat, az azonosítást is beleértve, vö. Varga 2022).

A mondattípus a *szinte* ~ *szintén* alkategóriáinak zömében kevésbé működtethető szempont. A lehetséges funkcionális variánsok, mint az *éppen*, *ugyancsak*, *majd(nem)* és a *csaknem* főmondatban, illetőleg mellérendelt tagmondatban éppúgy megjelenhet, mint alárendelt viszonyban – a *szinte* ~ *szintén* nyomatékosítóként besorolt előfordulásai hasonlóképpen (kivételes a megengedő feltételeesség kontextusában való előfordulás, az utóbbit a *ha* és az *is* kapcsolóelemek könnyen azonosíthatóvá teszik).

További szempont a mondattípusok komplex és kevert előfordulása, amikor a tagmondat egésze például okhatározói (vagy épp magyarázó) viszonyt fejez ki, míg ezen belül a *szinte* egyidejűséget jelöl. A látszólagosság vagy a kevésbé precíz skála szerinti értelmezés különösen a (2) példa esetében nem érvényesíthető:

- (2) *mint hogy a Fatens akkor szinte viselő volt azért mondotta az több juhos gazda társainak, hogy ereszik közibe* (Bosz. 273.)
- (3) *Melyre való válasza is ő nagyságának, szinte már az vacsorát is adván, holnapra halada* (Thököly Imre)

Érdeemes előzetesen megjegyezni azt is, hogy az egyes alkategóriák eltérő indikátorokkal is járhatnak. A *szinte* szerepe a tagadás kontextusában jellemzően könnyen azonosítható a sorrend segítségével: approximátorként *szinte nem látom*, míg a *nem szinte látom* nyomatékos, a beszélő nagyfokú meggyőződését fejezi ki ('egyáltalán ~ éppen nem', lásd még 6.4.).

A 'csaknem, majdnem' vs. nyomatékos használat azáltal is elkülönülhet, hogy a tágabb szöveggörnyezet és szituációs kontextus alapján kiderül-e, hogy bekövetkezik az adott esemény, fennáll az adatott állapot, vagy sem, például:

- (4) *elkerülte őket, de mindenüt elejben mentenek, utol szinte valamely arok mellyé szoritották, s abban béléis taszitották* (Bosz. 266.)

A (4) példában a *szinte* nem látszólagosságot vagy pusztán közelséget jelöl, hanem az azonosításban vesz részt, ahol az árokba taszítás meg is történik. A skaláris bizonytalanság indikátorainak meghatározása és a nyomatékosító szereptől való elkülönítés eddig főként a tágabb kontextus alapján történt, ennek indikátorait és jelentőségét azonban problematikus általánosítani. A *jó* például önmagában skaláris tulajdonság, viszont abban a kontextusban, ahol a levélben említett gyermek *szinte jó, nem kell más* (Bark. 69.), nem a hozzávetőlegesség, hanem a meggyőződés, az elköteleződés kerül előtérbe. Ahogy akkor is, amikor a téglaszín *szinte jó lesz* (azaz beleegyeznek a levélíró, hogy abból készüljön neki öltözet: *Bizom egészen Édes Szívem reád, az mint legh jobban tetszik, ugj csináltasd*. Kár. 56., illetve egy valamivel későbbi levélben: *Mente mértéke nem kell, jo az Téglá szín* Kár. 59.). Amikor pedig helynevek, területi egységek előtt szerepel a *szinte*, legtöbbször „terminatív” szerepben, arra vonatkozik, hogy valaki, valami eljut egészen valameddig, valahova. Jellemzően ugyanis nem pusztán a terület megközelítése, hanem annak elérése derül ki a tágabb kontextusból (lásd még Varga 2022), például: *ki is jött szinte Erdélybe az arannyal* (Bethlen Miklós), *szinte Szendrőig elküldöm* (Ke-

mény János), az *bal lábombúl az nyilallás szinte az térdemig is fel jött vala az térdem hajlása és kalácsába* (Thököly Imre).⁵

További lehetőség a kollokációk rendszerszerű bevonása a vizsgálatba (utóbb például Beeching 2016: 32–37; Taavitsainen 2018: 537–538; Diskin-Holdaway 2024). Az előzetes szövegismeret alapján funkcionálisan szinonimnak tartott elemek vizsgálatával összekapcsolva árulkodó lehet, hogy az egyes markerek mennyire összevethetően kollokálódnak, ebből következtethetünk arra, mely variánsok viselkednek hasonlóbban, és melyek kevésbé. Érdeemes azonban előre megjegyezni, hogy a szórendi sajátosságok miatt nem mindig informatív mechanikusan kilistázni az adott elemet közvetlenül megelőző és követő szavakat (automatizálni pedig azért sem lehetett a folyamatot, mert különböző forrástípusokból származnak az adatok).

4. *Szinte* és *szintén* az ómagyar korszakban

A vizsgált elemek ómagyar kori használatait és lehetséges variációját egyfelől a kódexirodalom, másfelől a kisebb világi nyelvemlékek alapján tárhatjuk fel. Az ómagyar korpusz (Simon – Sass 2012) normalizált részében mindössze egy *szinte* adat található a kódexirodalomból, 79 pedig a bibliafordításokból, amelyek ténylegesen középmagyar kori források; emellett a *szintén* összes korpuszbeli adata a bibliafordításokból származik (34 előfordulás). A nem normalizált részt vizsgálatba vonva is mindössze 29 adat nyerhető ki a kódexek anyagából (18 *szinte* és 11 *szintén*), jóllehet a hangjelölési sokféleség miatt nem zárhatók ki további lappangó formák sem.⁶ Emellett a kisebb világi nyelvemlékekben további négy előfordulás adatolható, mind *szinte*.

A vizsgált marker a kódexadatokban rendszeresen előfordul azonosító szerepben 'éppen, pontosan' jelentéssel (6 *szinte*, 9 *szintén*). Az (5) példában a tágabb kontextusból egyértelműen kiderül, hogy nem hozzátétőleg három levélről van szó, hiszen rögtön felsorolás követi. A (6) példában pedig az *úgyan* erősíti meg az értelmezést, amely így nagy valószínűséggel 'úgy szintén':

⁵ A történeti korpuszok adatai alapján leginkább ez az a környezet, kontextus, ahol a *szinte* ~ *szintén* az egész ~ egészen ~ egészen előfordulásaival közvetlenül variálódik (leginkább a 18. század során).

⁶ A lehető legtöbb találat kinyeréséhez a szó belseji *nt* betűegyüttesre kerestem, majd a szóalak szerinti gyakoriságot lekérdezve kézzel szűrtem meg az eredményeket.

- (5) *ez igeket zent pal Apostol zinte / három leueleben iria / elqzer a goprog kereztienqknek / efiesombelieknek / es a Titus ersqknek* (DebrK. 124)
- (6) *tahat zēt | ferench atiank | veen harmat mind aket fele rosabo | azent haromsagnak tiztessegere | vgian zinte vronk xpūs | es az edes | maria elqt* (LobK. 17)

Megjelenik továbbá hasonlítást kifejező szerkezet részeként:

- (7) *Gondolyad meg azért o emberi allat · hog az vr iften mindeneket oly igeen nyluan lat · mykeppen ha zyntax elevtte volnanak* (CornK. 64r)
- (8) *zent pispqk / zent kereztnek legiet vetuen / a uizre | azonnal olian kemenqn kezdē maradnyā / mint zinte a zaraz föld / az q labai alat* (DebrK. 177)

Halm (2020: 148) a (8) példában a *szinté*-t (*mint szinte a szárazföld*) approximátornak tekinti, azonban a (7–8) példában a *szinte* elhagyható a szerkezetből anélkül, hogy megváltozna a jelentése: ’oly nyilván lát, mintha előtte volnának’, illetve ’olyan kemény, mint a szárazföld’. Ha a *szinte* látszólagosságot fejezne ki, abból az következne, hogy a hasonlítás alapját képező tulajdonság nem a teljesség felé (’éppen, egészen’), hanem lefelé (’majdnem, közel’) skálázódna. A hasonlítás azonban inherensen hozzávetőleges, és nem feltétlenül realizálódik mindkét cselekvés, állapot, így valószínűbb, hogy a hasonlóság nagy fokát emeli ki a *szinte* (lásd még Simonyi 1882: 92; nem véletlen, hogy e használatban is főként az *éppen*-nel variálódik).

Olyan események, állapotváltozások is megjelennek hasonlítás részeként, ahol a skalaritás nem értelmezhető (pl. *meghalt volna*). A látszólagosság pedig csak úgy jöhetne szóba, ha a *mintha* és a *szinte* szinonimaként lenne használatos a korszakban (önálló markerként viszont az ’úgy sirat vala, mintha látszólag meghalt volna’ ismét szembemenne a hasonlítás lényegével azáltal, hogy annak kisebb fokára hívná fel a figyelmet):

- (9) *isten meg íelente iacob patriarkana az q fiat ioseffet : kýt vgyan síratvala ha zynthe meg holt volna* (LobkK.)

A látszólagosságra épülő approximátor értelmezésnek az is ellentmond, hogy *szintén*-nel is megkonstruálódik a hasonlítás ’éppen úgy, úgyszintén’ értelemben:

- (10) *Es mikeppen az aran gúrú vgan zinten-es draga · es kedues* (NagyszK.)

A *szinte* emellett kifejezte azt, hogy valami közel van ahhoz, hogy bekövetkezzen, illetve kis híján bekövetkezik (jóllehet a (13) példában úgy is értelmezhető, hogy 'egészen az éjgig'):

- (11) *sam az nagí hamar el forduluā elöle / zent Benedöknök | es latuā hogí a gíermök zínthe bele halna ímmar .* (DebrK. 223)
- (12) *zeretö fflam valíon mínemö vígasagom lehet ímar ennekē / es ennel tebet semmít nem zolhata / vgýan zínthe el hala anag keserösegnek míatta* (LobkK. 236)
- (13) *olý nag sírast tíznek vala az ö zílei / rakonsági:/ meg Akeez neepes hog zínthe az egben emeltetik vala fel anag síras* (LobkK. 241)

Emellett a *szinte* forma szerepel tagadott szerkezet részeként is; az alábbi részlet kapcsán a TESz. és az ÜESz. a 'teljesen, egészen' jelentést adja meg – ahogy más hasonló példák kapcsán Simonyi is (1892: 346, lásd még 2. pont):

- (14) *Jay vezic mind azoknac ki tegödet emböröc közzül ki zaggat es ki vezt mert ez el'eten nem zínthe embör de antixpus [= Antikrisztus] es öróc vezedelmnec fia es leaña* (GuaryK. 130/11)

Problematikussá teszi azonban a megadott értelmezést az, hogy kizáró ellentét részeként szerepel a *szinte* ('nem teljesen, nem egészen ember, hanem Antikrisztus'). A kizárás ugyanis skalaritás helyett szélsőséggel jár együtt. Más szavakkal a *nem szinte* 'egyáltalán nem' értelemben használatos, illetve olyan nyomatékosítást jelez, amely teljesen sematikus jelentésű (a megnyilatkozás nélküle is teljes értékű lenne: „nem ember, de/hanem Antikrisztus”).

A világi forrásokat tekintve a Középkori leveleink című kötetben található négy előfordulásból három az azonosításhoz kapcsolódik, ezúttal épp helynevek előtt jelenik meg, azokra irányítja a figyelmet, de nem nélkülöz nyomatékosítást sem, 'egészen'-nek vagy 'éppen'-nek feleltethető meg (ugyanakkor megjelenése opcionális):

- (15) *Jo ewchem a Therek tegnap zaghudot welykere zínthe chazmaigh zaghudot wolna ha a wýzekén által Jwhetet wolna* (KLev. 181, 1539)
- (16) *En Nag Baratsagh feýbe tetetým keglýewich wrammal hoó oda wítessem loborba e Gabnat onnan oztan ew a zawan wítej Welykere Mert ha oda Nem wítte wolna. zínthe Jde kristalocrza kellet wolna az te zeghýn Nepednek Azt hoznj* (KLev. 182., 1539)

- (17) *wj hirt semmit Nem Jrhatok hanem ez el Mult zombaton a terekek welykere Jtetek wolt ewt ezeren woltak. ot wittek walami Rabot kewesset, zínthe chasmajgh akartak kj Jtnj. de a wizen Nem Jwhettek* (KLev. 182., 1539)

Egy további előfordulás kapcsán pedig kétféle értelmezés is lehetséges – a kontextus nem ad elegendő támpontot a döntéshez. Egyaránt lehet azonosító szerepű ’éppen közepette’, illetve approximátor ’csaknem közepette’ (egy másik, hasonló példa – *Lefordul lováról a maga sereginek szintén közepette* – esetében Simonyi 1888: 117 az ’épen(!) közepén’ jelentést adja meg):

- (18) *Býzonjaly Jrhathom the: k. hogh egiez : therek : orzagnak zýnthe kezepethe : wagiok : ez arwlo : magiarok mynd : tereke lenek : chak : En : wagiok . azthe : k . hazawalj : es azen : zegienj zolgaymaly* (KLev. 87. 1530)

A középmagyar kori forrásokban korábban azonosított nyomatékosítást jelölő kontextusok közül tehát már az ómagyarban is megfigyelhető azonosítás, hasonlítás és tagadott viszony részeként. Emellett már az ómagyarban sem feltétlenül a látszólagosságra épülő, kevésbé precíz skálán értelmezhető hozzávetőlegesség, közelítés jellemzi a *szinte* használatát. Ahogy a 2.1-ben jeleztem, a hasonlóság és a látszat forrástartományából a hozzávetőlegesség a tipikusabb céltartomány. Ahogy arról ugyanott esett szó, Simonyi (1881: 90–93) szerint a hasonlóság mentén kapcsolódnak össze a *szinte* ~ *szintén* különböző jelentései, így a nyomatékosítás is. A hasonlóság maga is egy skálán értelmezhető, a nagyfokú hasonlóság és az azonosság közötti határ pedig elmosódhatott (akár olyan szituációkat felidézve, amikor bizonyos körülmények között valamit megközelítőleg – szinte, külső hasonlóságra – lehetett azonosítani, hamarosan pedig az azonosítás bizonyossá vált). Így a *szinte* átértékelődhetett azonosító ’éppen, ugyan’ szerepűvé (15–17. példák), illetőleg arra is irányíthatta a figyelmet, hogy az adott hasonlóság nagymértékű, azaz fokozó, illetőleg meggyőződést kifejező szerepűvé is válhatott bizonyos kontextusokban (7–8. és 10. példák). Az *éppen* és az *egészen* is bővült olyan jelentésekkel, amelyek hozzávetőlegességet foglalnak magukban, így a jelenség, bár sajátos, nem teljesen egyedi a magyarban.

5. A középmagyar korszak forrásai és adatai

Az ómagyar kort követő időszakot jelenleg két egészében normalizált és morfológiailag elemzett adatbázis, a Történeti magánéleti korpusz és a Középmagyar emlékirat- és drámakorpusz, azaz összesen több mint 1,3 millió szövegszónyi forrás alapján írhatjuk le. Tekintve, hogy a TMK magánleveleket és boszorkánypereket, a KED pedig emlékiratokat és drámákat tartalmaz, lehetővé válik az eltérő regisztersajátosságokkal bíró szövegtípusok szerinti összehasonlítás (beszédalapú-e, konstruált-e, egodokumentum-e, vagy nem, lásd még Gugán 2020). Az adatgyűjtés a következőképpen zajlott. A TMK teljes anyagából kigyűjtöttem a *szinte*, a *szintén*, valamint az előzetes szövegismeret alapján várható variánsok (*csaknem* ~ *csak* [...] *nem*, *majd* ~ *majdnem*, *közel*, illetőleg *éppen*, *ugyancsak*, *egyáltalában* ~ *egyáltalán*, *teljességgel*) előfordulásait. A *majd* ~ *majdnem* esetében az előbbi forma dominál, a *majdnem* mindössze egyszer adatolható a TMK-ból (egy 1744–1750 között keltezett boszorkánypereből, Bosz. 94.). A *csaknem* viszont ingadozik abban a tekintetben, hogy lexikalizálódott-e már (19), vagy még ékelődhet az elemek közé valami, tipikusan az igeekötő (20–21):

(19) *Már Gyulához egy mélföldnyire szállottam, de tegnapi s mai fergeteg csaknem öli az hadat* (Kár. 25.)

(20) *es hortelen olj niaualiam len, hogj ciak meg nem halek* (Bosz. 15.)

(21) *Az én Tehenem miulta kérted, olyan roszul van, hogy csak megh nem döglük* (Bosz. 274.)

A KED-ből a drámáknak és azoknak az emlékiratoknak az adatait gyűjtöttem ki, amelyek a korpuszból teljes terjedelmükben elérhetők. Azokat az önéletírásokat és naplókat, amelyekből mintát tartalmaz a korpusz, ugyancsak teljes terjedelmükben feldolgoztam manuálisan, az AntConc nevű konkordanciakészítő program segítségével (Anthony 2023). A nyers adat-számokat az 1. és a 2. táblázat mutatja.

1. táblázat: *Szinte ~ szintén* és nyomatéket jelölő variánsaik a vizsgált forrásokban (adatszám)

	<i>szinte</i>	<i>szintén</i>	<i>éppen</i>	<i>ugyancsak</i>	<i>egyáltalán, egyáltalában</i>	<i>teljességgel</i>	Összesen
TMK	162	542	370	268	19	101	1462
KED	29	82	55	12	3	8	189
manu- ális	226	209	233	107	4	73	852
Összesen	417	833	658	387	26	182	2503

2. táblázat: Skaláris approximátor és 'kis híján' jelentésű variánsok a vizsgált forrásokban (adatszám)

	<i>majd, majdnem</i>	<i>csaknem, csak nem</i>	<i>közel</i>	Összesen
TMK	467	103	150	720
KED	107	16	25	148
manuális	351	96	170	617
Összesen	925	215	345	1485

A *majd* esetében főként a jövővel kapcsolatos előfordulásokat kellett kézzel kiszűrni (a boszorkányperekben például főként a *majd megbánod* típusú fenyegetéseket). A TMK-ban nem ritka a további implikációkat is magukba foglaló, ezáltal kétértelmű 'mindjárt' vs. 'kis híján' használat, elsősorban olyankor, amikor az ige jelen idejű, például: *Ihol mikip rázza a famot, majd ki töri* (Bosz. 114.). Máskor azonban az igeidő és igemód ellenére egyértelmű, hogy nem realizálódó eseményről van szó: *panaszkeppen jelentette, hogy az Ura igen fősven volna, maid meg szakadott volna a repa hányásban, s még sem adott nékie egyetis* (Bosz. 293.).

A *közel* tényleges térbeli vagy időbeli viszonyítást kifejező találatait (tipikusan: *közel lakik, közel van, közel valamihez*) is el kellett távolítani az elemzésre szánt anyagból. Az *ugyancsak* azon előfordulásait is kiszűrtem, amelyek nem kifejezetten 'fokozott mértékben; istenigazában, na-

gyon is' jelentésűek, hanem inkább a 'mégis'-nek feleltethetők meg, azaz valamiféle ellentétre, megengedő viszonyra irányítják a figyelmet.

A *szinte* és a *szintén* fő funkcióit elsősorban együttállások, kollokációk segítségével állapítottam meg. A korábbi besorolást (Varga 2022) árnyalva és egyúttal egyszerűsítve hat fő használatot különítettem el. Az egyidejűség és a helyekkel kapcsolatos „terminatív” használat az azonosítás kategóriájába került, a hasonlóság nyomatékosítása azonban a jellegzetes együttállások miatt (*így ~ úgy, olyan ~ ilyen*) szerkezetileg is külön kezelhető (fenntartva, hogy egyes adatok valamelyes bizonytalansággal értelmezhetők, így néhány kategória átjárhatóságot mutat, lásd még 6.2.). A megoszlás a 3. táblázatban látható.

3. táblázat: A *szinte* és a *szintén* megoszlása a fő funkcióik szerint (adatszám, százalék)

	azonosítás		hasonlítás		<i>ha ... is</i>		kis híján		tagadott		nyomatékos	
<i>szinte</i>	241	34%	41	24%	38	25%	53	89%	14	28%	30	30%
<i>szintén</i>	471	66%	133	76%	115	75%	6	11%	38	72%	70	70%
Összes	712	100%	174	100%	153	100%	59	100%	52	100%	100	100%

A funkciók felől nézve a megoszlást, a *szinte* ~ *szintén* leggyakrabban azonosításkor (összesítve 57%), hasonlításakor és megengedő feltételesség (*ha [...] is*) kifejezésekor jelent meg. A 'kis híján' kivételével ugyanakkor minden esetben a *szintén* forma dominál, az azonosításban a legkevésbé, a megengedő feltétel és a hasonlítás kifejezésekor pedig a leginkább. Érdeemes azonban szem előtt tartani, hogy egyes korabeli szerzőktől csak a *szinte* vagy csak a *szintén* forma adatható változatos funkciókkal. A későbbi-

ekben és más szerzőknél is feltételezhetünk bizonyos mértékű véletlenszerűséget a variánsok közötti választásban.⁷

6. Variációs elemzés

Az alábbiakban a *szinte* ~ *szintén* három ritkább és kevésbé tárgyalt középnyelvi kori szerepét mutatom be a lehetséges funkcionális variánsaikkal együtt.

6.1. *Szinte* ~ *majd(nem)* ~ *csaknem*

Az összevető vizsgálat azt a kérdést veti fel, hogy hasonlóként vagy eltérően értelmeződött a középnyelvi korban a *szinte megbolondulok* (Dugonics: Gyöngyösy), a *majd megbolondultam* (Bethlen Miklós), valamint a *csak meg nem bolondultam* (Zr. p. 305_2).

A kigyűjtött variánsokat megsűrve összesen 944 adat vizsgálható, amelyek megoszlanak aszerint, hogy mely esetekben kerül előtérbe a kevésbé precíz skála szerinti értelmezés (skaláris approximátor), és melyekben az, hogy az esemény kis híján bekövetkezett, de végül mégsem realizálódott. A vizsgált elemek disztribúciója e tekintetben a következő (4. táblázat).

4. táblázat: Skaláris approximátor szerepű és kis híján realizálódó eseményt jelölő markerek variációja (adatszám, százalék)

	<i>csak-nem</i>		<i>csaknem</i>		<i>éppen</i>		<i>közel</i>		<i>majd</i>		<i>szinte</i>		<i>szintén</i>	
skaláris	0	0%	95	55%	5	45%	75	100%	467	80%	17	32%	5	83%
nem real.	43	100%	77	45%	6	55%	0	0%	117	20%	36	68%	1	17%
Összes	43		172		11		75		584		53		6	

⁷ Csak egy példát hozva: Nádasy Tamástól csak *szintén* forma adatolható a korpuszban – feleségétől, Kanizsay Orsolyától és fiuktól, Nádasy Ferencről mindkét formára van példa –, míg húga, Nádasy Anna leveleiben csak *szinte* található (nem approximátor funkcióban is). Feltehetőleg inkább annak köszönhető ez a megoszlás, hogy a történeti források fennmaradása esetleges, semmint annak, hogy a szerzők egyik vagy másik formát szándékosan kerülhették.

Már a 4. táblázatból is jól látszik, hogy a variánsok egy része valójában kategorikus használatú: a *közel* összes adata skaláris approximátor, a különálló *csak* [...] *nem* pedig kizárólag be nem következett eseményt jelölt. A közvetlenebb összevetés érdekében ugyanakkor a továbbiakban a különálló és a lexikalizálódott *csaknem* előfordulásokat együtt tárgyalom. Néhány példa a vizsgált elemek közvetlen variációjára olyan események előtt, amelyek kis híján realizálódnak, de végül nem következnek be:

- (22) *annyi szót minden felől, hogy nyelhettenek hozzá, s Bethlenné asszonyom sok helyt sírásra is fakadott miatta. Még **szinte elfelejtettem vala** egy dolgot említeni, ebből is milyen tökéletlenség származott volt.* (Székely László)
- (23) *de a gyermeket Szentkirályt hagytuk az napám házánál, de mindenek kívánván, hogy a gyermeket vitessük fel, már **majd el is felejtettem volt én a dolgot.*** (Székely László)
- (24) *Igaz **majd el felejttem:** miért ne igya az Ur s az Aszszony a Coffit igen zákányoson, sűrűn, és erőssen saturálva, arra csak ezt irom, mert a vért nagyon sűríti s vastagítja* (Peregr1. 26.)
- (25) ***Csaknem elfeledtem** ezennel ezennel [!] küldd fel az te nyuz subádat, hogy ahhoz képest tudják megcsinálni az új subát és ugyan itten megbéllenyi, hogy készülhessen meg ez innepre* (Nád. p. 12.)
- (26) *hanem a fatens Aszszony ő kegyelme igen meg nehezedet utánna, **malyd meg is fult*** (Bosz. 334.)
- (27) *egy Aszony ember a malom orsoja között be bujtt a Fatensre rea feküdtött es annyira nyomkodta hogy **csak meg nem fult** alatta* (Bosz. 338.)

A variánsokat összevethetjük alaptagjaik és azok fogalmi kategóriái szerint is (a csekély adatszámok miatt az *éppen* – hat állapotváltozás és öt mód-állapot –, valamint a *szintén* nem került az 5. táblázatba):

5. táblázat: A vizsgált variánsok megoszlása az alaptag fogalmi kategóriája szerint (adatszám, százalék)

	<i>csak-nem, csaknem</i>		<i>közel</i>		<i>majd</i>		<i>szinte</i>	
	adatszám	százalék	adatszám	százalék	adatszám	százalék	adatszám	százalék
állapotvált.	119	55%	0	0%	116	20%	39	74%
terminatív	12	6%	1	1%	12	2%	0	0%
idő(tartam)	33	15%	37	49%	222	38%	8	15%
mennyiség	3	1%	36	48%	70	12%	0	0%
mód, állapot	31	14%	0	0%	107	18%	6	11%
<i>mind-en</i>	17	8%	1	1%	57	10%	0	0%

A külön álló *csak* [...] *nem* összes előfordulása valamilyen állapotváltás kis híján bekövetkezését jelöli, ahogy a *csaknem* zöme (az utóbbi formával a mód és az időtartam sem szórványos), valamint a *szinte* többsége is (74%). Összesítve a *csaknem* a leggyakoribb ebben a használatban, ezt követi a *majd*. Utóbbi esetben azonban az elemen belül ez ritkább funkciónak számít az időszak, időtartam előtti hozzávetőlegesség jelöléséhez képest (például *majd estefelé, éjjelig, két hétig, majd két hónap, majd esztendeje ~ esztendeig, majd minden nap* stb.).

A *közel* is tipikusan időtartam és mennyiségek előtt jelenik meg (például: *közel egy hétig, ~ három fertály esztendeje, ~ 8 hónaptól fogva* – a *majd*-dal is kombinálódik: *maid közell esztendeie hoga az hurut es az fuladozas haborgatott; LobkPopp. 1.*). A *csaknem* és a *majd* kiváltsága ugyanakkor a *mind-* kezdetű elemek előtti megjelenés, például: *majd minden tagjaimban érzettem alteratiót s fájdalmat* (Thököly Imre); *csak nem minden Gyűléskedésekben megh irtt rab Aszon megh jelent volna* (Bosz. 224.).

A *szinte* látszólagosságra épülő approximátor szerepe állapot és mód (27–29), vagy épp időtartam kifejezésekor nem példátlan (30–32), de ritka:

(27) *amint ugyis lett de az is igen félt szinte reszketet* (Bosz. 569.)

(28) *akkor éjtszaka cir. 50 Macskais benn termett az Házban, és minden Lajtorja nélkül ki mentek a Padlás belső lyukán szinte egy mást törték* (Bosz. 101.)

- (29) lehetett látni, hogy az víz az házok köfalán meddig nevededett volt fel, úgy, hogy egy embernek magosságát **szinte elérte** (Székely László)
- (30) A sírnak a fenekiben egy faragott kőre metszettem ezt, ha jól jut eszembe, mert már annak **19 esztendeje szinte** (Székely László)
- (31) **szinte két esztendeig** huzta a dagadásbeli betegségét (Bosz. 100.)
- (32) mert az jég igen roskadólag vala, már **szinte martius elei lévén** (Kemény János)

Ezzel együtt az adatok zömében olyan szélsőséges helyzeteket, eseményeket ír le a *szinte* (jellemzően múlt időben), amelyekben az kerül előtérbe, hogy az elbeszélés idején ténylegesen nem realizálódnak. Tipikusan ilyenek a halállal kapcsolatos megnyilatkozások:

- (33) Klári kedves kisleányom megbetegedék, és usque 28vum ejusdem két izben **szinte meghala** szegényke (Székely László)
- (34) 1729. esztendőben minekutána már az édesanyám megholt volna, hagymázban úgy lebetegedém, hogy **szinte meghalék** (Székely László)
- (35) Ebben az lakadalomban a szegény Rhédei Zsigmond öcsém **szinte meg is hala**, mert velem együtt pipázva, beszélgetvén, hálólázamban csak hirtelen lelni kezdette az hideg (Székely László)
- (36) Azt az lovat osztán Túróczi Istvánnak adták, de őtet is **szinte megölte** (Székely László)

Az állapotváltozás összesített előfordulásainak nem csekély része a halállal kapcsolatos (az összesen – a szórványos *éppen* előfordulásokkal is kiegészítve – 280 adatból 96 ilyen, az esetek 34%-a). Az adatok zömét a *csaknem* ~ *csak* [...] *nem*: (44 adat) és a *majd* (40 adat) teszi ki, az *éppen* nem fordul elő ebben a kontextusban,⁸ míg a *szinte* 12 alkalommal adathozható a vizsgált forrásokban (főként Székely László emlékiratának köszönhe-

⁸ Az *éppen* kétszer fordul elő hasonló kontextusban, ebből egy értelmezett tagadással: *csak jo fiatal hat eökre es cir. 13 tehene csak hertelen nyavalyaval a földre mind le estek, a mint többire mind meg gyógyultak hanem két Tehen epen csak fel nem vehette magat* (Bosz. 502.), egy pedig tagadás nélkül: *akkor énreám esett amaz doktorokat megszégyenítő negyednapi hidegletés, amely esztendő és kilenc hónapok alatt annyira elgyötrött, hogy éppen az életet hogy meghagyta bennem: de az is unalmas volt* (Bethlen Kata).

tően). További állapotváltozások, események be nem következése kapcsán sem példátlan a *szinte*:

(37) *Mikor már örömnnek kell vala lenni, ekkor is szinte lárma lőn* (Székely László)

(38) *Engem ugyan a guta szinte megüt vala* (Székely László)

(39) *A fejevári templom fedele szinte a nyakunkba szakad vala, ahol cserepes volt azelőtt és most is az* (Bethlen Miklós)

(40) *Az árva leánynak feje bétört vala, magamnak jobb kezem szinte el-tört, csak alig maradt meg.* (Toroczkai Zsuzsanna)

E tekintetben tehát a *szinte* a *csaknem* és a *majd* közvetlen variánsa lehetett a 16–18. század során olyan használatban is, amely napjainkban lényegében a *majdnem* (esetleg a *csaknem*) sajátossága. Szerkezeti különbség, hogy a (pleonasztikus) tagadószó a *szinte* ilyen használatakor nem jelenik meg. Fontos azonban, hogy a korszakban a *majd* esetében is opcionálisan fordul elő a *nem* (lásd még Gugán 2021: 147), ahogyan azt egy közvetlenül összevethető, egyazon tanúkihallgatási jegyzőkönyvből származó két részlet is mutatja:

(41) *Mihelyt meg ette annyira rosszúl lett töle majd abélit is ki nem hánta vérrel egyelest [!] (Bosz. 156.)*

(42) *amellyet le nyelt attúl olly rosszúl lett, hogy majd abélit ki hánta asok csunya vérrel egyelest [!] mocskokkal (Bosz. 156.)*

A *majd* kis híján bekövetkezést hangsúlyozó használatában alig tartalmaz tagadószót a vizsgált időszakban (6/117 adat), például:⁹

(43) *Halotta e Fatens Lovas Páltul, hogy Feleséget Királyné majd megh nem ölte.* (Bosz. 332.)

(44) *és hét hétigh csak ugy kinlodot, s maid ehelis hogy megh nem holt* (Bosz. 285.)

(45) *ha pedigh ként volt a Mezzőn, akar mely tocsábulis ivott, hogy maid megh nem repedett* (Bosz. 400.)

⁹ Háromszor ugyan szerepel tagadószó a szerkezetben, de értelmezett tagadással, egy példát hozva: *az fatens Férije pedigh mind reá nizez, hogy maid nemis maradt Tej az fazékban* (Bosz.) utóbbi értelmezése az, hogy majdnem (vagy szinte) nem is maradt tej.

(46) *az Városnak jobb risze elszaladott az Országban lakni majd hogj Űresen nem maratt London* (Peregr1. 178.)

A pleonasztikus tagadószó hiányát tekintve a *szinte* esetében egyfelől ugyancsak igaz az, ami a *majd*-ra is, azaz hogy inherensen is 'kis híján' jelentésű lehetett, szemben a *csaknem*-mel (lásd Gugán 2022: 108 és 2.2.). Másfelől a *szinte* után – approximátor szerepben – megjelenhet a tagadószó, ilyenkor azonban a szerkezet állítást fejez ki (nagyon kis mértékben, de fennáll az esemény, állapot: *szinte semmit sem látok* = 'nagyon keveset látok, alig látok valamit'). A korpuszadatok alapján arra is van példa, hogy szerepel ugyan tagadószó a szerkezetben, az azonban nem azt fejezi ki, hogy kis híján nem valósul meg az esemény. Az alábbi előfordulásokban ugyanis a *szinte* bizonygató szerepű 'éppen, ugyancsak' jelentésben: *Az napyat űinte meg nem tudom irnj, de igen sokat nem [!] kiben az Vrhoz fogok menj* (Tel. 6.); *Magam is jobban, az egy hurut ugyan még szintén el nem állot* (Bark. 277.). Utóbbi használat tehát inkább a tagadás nyomatékosításával függ össze, ahol azonban a *nem szinte* a korszakban bevett szórend (lásd még 6.4. és a 14. lábjegyzet példáit).

A *szinte* 'kis híján' jelentésű előfordulásai nem magyarázhatók közvetlenül a látszólagossággal vagy hasonlósággal (vö. Simonyi 1881: 92: *szinte elesik*: 'úgy tesz, mint aki elesik' – annál is inkább, mert olyan események előtt is megjelenhetett, amelyek kevéssé foglalnak magukban tudatos, szándékos cselekvést). A közelség önmagában ugyancsak nem elegendő e jelentés kialakulásához, amennyiben beleértendő az a jelentésmozzanat is, hogy valójában mégsem következett be az így jelölt esemény.

Hozzá kell tenni, hogy ugyanez igaz a *majd* hasonló használataira: pusztán a jövőre vonatkozásból nem következik, hogy mégsem realizálódik az esemény (vö. Simonyi 1892: 367; a *majd elájulok* 'hamarosan elájulok' magyarázata is árnyalható azzal, hogy legalábbis az adott körülmények között közel érzi magát hozzá a megnyilatkozó). A *majd elájultam* esetében még inkább előtérbe kerül, hogy ez a beszélő szubjektív vélekedése volt, amelyre utólag úgy tekint vissza: 'volt egy pillanat, amikor azt hittem, hamarosan elájulok' azaz 'közel voltam ahhoz, hogy elájuljak', hiszen azóta a helyzet megváltozott, az ekként leírt esemény pedig végül nem történt meg (legfeljebb egy lehetséges világban). Valószínűsíthetjük, hogy ez a fajta kontextus, azaz a megnyilatkozás időpontjánál korábban zajlott események felidézése segítette elő a jelentés átértékelődését (más nyelvekben is, vö. Ziegeler 2015 és az ottani hivatkozások).

Kérdés tehát, hogy valójában approximátornak, így hedge-nek tekinthető-e a *majdnem*, a *csaknem* és – a középmagyarban legalábbis – a *szinte* a fent tárgyalt esetben. A shield funkció azért nem jön szóba, mert azzal

a megnyilatkozó elbizonytalanítja, relativizálja a saját hozzájárulása erejét, asszertív jellegét (tipikus példája az *I think* 'azt hiszem, úgy vélem', Culpeper – Kytö 2010: 362). Az angol nyelvű leíró grammatikák az *almost* azon használatait is approximátornak tekintik, amikor ténylegesen nem realizálódó eseményt vezetnek fel (utóbbit esetleg modális approximátorként, vö. Quirk et al. 1985: 598–601; Huddleston – Pullum 2002: 431, 437). E minősítés szerint a két fő jelentéskomponens – 'közel volt/van ahhoz, hogy bekövetkezzen' és a 'mégsem realizálódott' – közül tipikusan az első van előtérben, azonban ez feltehetőleg kontextusfüggő (és interszubjektív, amennyiben gyakran jelenik meg nem kívánt, kellemetlen körülmények, történések környezetében, vö. Ziegeler 2015). Problematiskus lenne ugyanakkor episztemikus bizonytalanságnak vagy homályosságnak tekinteni a hasonló eseteket, hiszen valójában az utóbbi is arra irányítja a figyelmet, hogy valaminek a bekövetkezése nagyon is lehetséges volt, a homályosság pedig nem merül fel, hiszen az így kiemelt esemény episztemikus státusza ismert.¹⁰ Modális, episztemiális elemnek ezzel együtt tekinthető (a 'kis híján' csoport más elemeihez hasonlóan, vö. Gugán 2022).

Az adatok szűkebb funkció szerinti megoszlását a korszakon belül a 6. és 7. táblázat mutatja.

6. táblázat: A skaláris approximátor variánsok időbeli megoszlása (adatszám, százalék)

	1551–1600		1601–1650		1651–1700		1701–1750		1751–1772	
<i>majd</i>	6	35%	20	74%	73	67%	243	74%	125	69%
<i>közel</i>	9	53%	1	4%	6	6%	49	15%	10	6%
<i>csaknem</i>	1	6%	5	19%	26	24%	31	9%	32	18%
<i>szinte</i>	1	6%	1	4%	4	4%	2	1%	9	5%
<i>szintén</i>	0	0%	0	0%	0	0%	2	1%	3	2%

¹⁰ Quirk et al. (1985: 601) leírásában van ugyan arra példa, hogy tagadható az így kifejezett állítás: A: *X majdnem összetörte Y autóját.* B: *Nem majdnem, hanem ténylegesen összetörte.* Az egyik megnyilatkozás szerint tehát nem következett be, a másik szerint viszont igen – ezzel együtt az utóbbi esetében sincs tényleges bizonytalanság vagy homályosság a beszélői viszonyulást illetően.

A *majd* a 17. század első felétől domináns approximátor szerepben (az *éppen* pedig igen szórványos, így nem szerepel a táblázatban). A *csaknem* viszonylagos térnyerése a 17. század második felétől figyelhető meg – a *majd*-hoz viszonyítva a korszak végéig ritka.

7. táblázat: A 'kis híján' jelentésű markervariánsok időbeli megoszlása (adatszám, százalék)

	1551–1600		1601–1650		1651–1700		1701–1750		1751–1772	
<i>majd</i>	4	21%	3	23%	6	17%	72	57%	32	37%
<i>csaknem</i>	14	74%	10	77%	23	66%	46	36%	27	31%
<i>szinte</i>	1	5%	0	0%	6	17%	4	3%	25	29%

Az esemény, állapot nem realizálódását kifejező elemek variációját tekintve a *majd* a 18. századtól válik kiemelkedővé ebben a szerepben is, a 17. század második felét követően a *csaknem* a második leggyakoribb. A 18. század második felében a *szinte* gyakorisága megközelíti a *csaknem* előfordulásait, míg előtte szórványos volt. A szövegtípusok szerinti megoszlás a következő (8–9. táblázat):

8. táblázat: Skaláris approximátor szerepű markervariánsok a vizsgált szövegtípusokban (adatszám, százalék)

	boszorkányper		dráma		emlékirat		levelek	
<i>majd</i>	133	71%	21	81%	237	70%	76	68%
<i>csaknem</i>	22	12%	4	15%	54	16%	15	14%
<i>közel</i>	25	13%	0	0%	33	10%	17	15%
<i>szinte</i>	4	2%	1	4%	10	3%	2	2%

A *majd* használata skaláris approximátorként kiemelkedően gyakori, főként az emlékiratokban és a boszorkányperekben (az arányokat tekintve a drámákban és a levelekben is ez az alapeset). A *szinte* ilyen használata kifejezetten ritka, a *csaknem* és a *közel* rendszeresebben fordulnak elő (utóbbi a drámák kivételével).

9. táblázat: A ’kis híján’ jelentésű markervariánsok a vizsgált szövegtípusokban (adatszám, százalék)

	boszorkányper		dráma		emlékirat		levelek	
<i>majd</i>	58	57%	5	45%	35	29%	19	40%
<i>csaknem</i>	43	42%	6	55%	48	40%	23	48%
<i>szinte</i>	1	1%	0	0%	33	28%	2	4%

A kis híján bekövetkező események kontextusában a *majd* dominanciája elsősorban a boszorkánypereknek köszönhető, a többi forrásban a *csaknem* (beleértve a *csak [...] nem* adatait) valamelyest meghaladja a *majd* előfordulásait. A *szinte* ilyen használata főként az emlékiratokhoz köthető, míg az *éppen* ezen funkcióban elsősorban a levelekben mutatható ki (s ott nem is jelentéktelen, 8%-os részesedéssel). Tekintve, hogy a boszorkányperek zöme a 18. századból származik, a *csaknem* és a *majd* akkori részesedéseit nagyban ez a szövegtípus befolyásolja, míg a *szinte* viszonylagos gyakorisága a 18. század második felében főként Székely László emlékiratának köszönhető.

Részösszegzésként megjegyezhető, hogy napjaink nyelvhasználatával ellentétben a középmagyar kor során a *szinte* verseng a *csaknem*-mel, és kisebb részben a *majd*-dal, elsősorban cselekvések, történések, szélsőséges állapotváltozások előtt, jelezve, hogy azok mégsem realizálódtak. Ez a jelentése a formális diakrón leírásokban (Halm 2020, 2024) nem szerepel, ráadásul közvetlenül nem is magyarázható a *szinte* eredetével és azon keresztül pusztán a látszólagossággal. A hasonlóság és a közelség további jelentéskomponenssel társul, méghozzá implicit tagadással, negatív polaritással (a funkcióbővülést pedig olyan szituációk támogathatták, amikor a múltba visszatekintés az események közötti viszony – közel van ahhoz, hogy bekövetkezzen >> kevésen múlt, de végül mégsem következett be – átértékelődésével járt).

Az adatok egyúttal alátámasztják a *majd* alakulástörténetének olyan értelmezését, amely a tagadószó megjelenését nem a mirativitással, hanem a pleonasztikus tagadással összefüggésben magyarázza (’a közeli jövőben várható’ >> ’közel van ahhoz, hogy’ irány mentén ragadható meg, vö. Guggán 2021, 2022, az angolban és más nyelvekben is, lásd még Ziegler 2015). A közelség jelentéskomponense ráadásul igen erősen érvényesül a *majd* esetében, ugyanis a korszakban kifejezetten gyakori a *majd* együttállása mennyiséget, mértéket kifejező alaptaggal, ezáltal bizonyos skalaritást is

mutatva. Ilyenkor a *majd* a *közel*-lel verseng, amely esetében az utóbbi lényegében kategorikus környezet. Nem nyilvánvaló, hogy a *szinte* 'kis híján' jelentést kifejezve mikor és miért szorult vissza, de a *majd* és főként a *csaknem* már a korszakban is végig domináns.

6.2. *Majd egy egész hétig csak ambiguusok voltak – váltakozások és kettős értelmezések*

Egyes adatok megítélését, így csoporthoz sorolását különféle tényezők nehezítették. A kontextus alapján sem mindig derül ki egyértelműen, hogy bekövetkezett-e ténylegesen a *szinte* ~ *szintén*-nel kiemelt esemény, vagy csak kevésen múlt:

(47) *szekeresemnek kellett volna megmondani nekem, de az is elhallgatata, amelyért az német harmincados rútlú bánt szekeresemmel, szintén megverte, azt mondván: „Miért akartad te ily idegen gavallért kárba hajtani (Székely László)*

(48) *szél is kezdett volt fújni; zsendelye annak annyira meg is melegedett volt, hogy jóllehet szüntelen öntözték, mégis szinte lángot vetett, ahonnan esmét egész épületimre a tűz elhatott volna. (Bethlen Kata)*

Az sem példátlan, hogy bekövetkeztek ugyan bizonyos események, a megnyilatkozó azonban reflektáltan nem tipikus megvalósulásként tekint rájuk, ugyanis inkább kis híján bizonyultak végzetesnek:

(49) *Háromszor életemben eddig elé szinte meglőttenek. Egyszer az praeceptorom keziben sült el az puska, akkor a gégémet meg is görözdölte volt a selét, úgy, hogy folyt a vérem. Mászor egy oláh puskásom farkashoz lőtt, két szem selét talált, egyik mellben, másik egyik kezem ujját, de nem sértett egyik is, mert fáradott volt mindenik selét. Harmadszor egyik legénynek elsült a keziben a puska, alattam a kancát találta, engem nem. (Székely László)*

Emellett annak is köszönhető a többféle lehetséges értelmezés, hogy látványosan ellentétes – közelítő és nyomatékosító – funkciójú elemek (*majd szintén, majd ugyan, majd éppen*) kollokálódnak hasonló jelentésben:

(50) *Kezdettenek apostoli szent vallásunkra térni 1725-ik esztendőben, s már eddig majd szintén a falunak fele apostoli szent vallásunkra állott. (Bethlen Kata)*

(51) *Igen dicséred, és érdeme felett, maid ugyan égig felmagasztalod (Constantinus és Victoria)*

(52) *a térdé nagyon olyan vastag, mint az embernek az ökle, szárnyát **majd éppen** nem láttam ezen állatnak testihez valót az repülésre, hanem ha kitépték* (Székely László)

(53) *láng módjára emésztő és **majd éppen** megemésztő kemencéjébe* (Bethlen Kata)

Hasonlóképpen lehetne a *szinte* nyomatékosító 'ugyancsak, éppen, igazán' jelentésű az alábbi példák esetében, ugyanakkor *majd*-dal, *csaknem*-mel is megfigyelhetők hasonló kontextusok:

(54) *már kilenc esztendőktől fogva gyermekek nélkül való létem, s családnak **szintén elfogyó** állapotjok aggasztják szívemet, lelkemet.* (Székely László)

(55) *ezekben juték, kik által életemnek **maid elfogyatoja** leszesz* (Constantinus és Victoria)

(56) *mindkét részről nagy gyűlölség, diffidentia vala, és **csaknem csöppönőleg** vala az vérontás közöttök* (Kemény János)

(57) *Az Úristen csudálatosképpen az **szinte csöppönőleg** lévő keresztény vérontást így távoztatá el* (Kemény János)

Az (54–57) számú példák esetében az alaptag is azt mutatja, hogy egyfajta átmeneti történés zajlik, ami a skaláris approximátor értelmezésnek kedvez, azonban nem zárható ki teljes bizonyossággal az sem, hogy az egyes markerek mégis eltérő funkciókkal járnak, a *majd* és a *csaknem* hozzávetőlegességet, a *szintén* pedig nyomatékot vagy legalábbis azonosítást jelölve.

Az átmenetiség további esete, hogy a betegség és halál vonatkozásában a 'kis híján' jelentés lenne várható a vizsgált markerek esetében; az (58–61)-es példákban bekövetkezett maga a betegség, azonban az állapot súlyossága ellenére mégsem bizonyult végzetesnek (ilyen értelemben skaláris approximátor használatokról lehet szó):

(58) *A gyermeke **majd halálos beteg** levin folyamodott Vecsési Péterhez orvoslása aránt* (Bosz. 187.)

(59) *Nevezé ezt a Júliát, ki akkor Szebenben, a Teleki szállásán **csaknem halálos beteg** volt.* (Bethlen Miklós)

(60) *mert azon 1744-ik esztendőben, májusban, igen nehéz és **csaknem halálos nyavalyába** esvén gróf Bethlen Miklós öcsém, úgyhogy semmi reménség nem volt életéhez* (Bethlen Kata)

- (61) *Én abban addig semmit is nem tudtam, éppen akkor támbáskodtam volt fel szintén halálos betegségemből, hozzá megyek Sámuel gazdához az magok házokhoz* (Székely László)

A fenti esetekben közvetett fogódzó a funkcionális variánsok valamelyikével való megfeleltetés, tipikusan ilyen az *éppen, ugyancsak*, amelyek illeszkednek is a *szinte ~ szintén* idézett kontextusaiba.

6.3. Szinte ~ szintén ~ éppen ~ teljességgel

A nyomatékosító szerepre térve egyfelől vizsgálandó, hogy kirajzolódik-e valamilyen általánosítható szerkezeti jellemző e funkcióhoz (ha igei alaptagja van, akkor bekövetkezett-e, ha skalaritást implikáló, akkor egyértelmű-e, hogy nem hozzátétellegességet jelöl), vagy pedig csak a szituációs-tematikus kontextus és esetleg a tágabb szöveggörnyezet alapján lehet többkevesebb bizonyossággal eldönteni, hogy megerősíti-e valamilyen részlet a kifejezni kívánt viszonyulást. Másrészt az sem nyilvánvaló, hogy inkább intenzitást, vagy bizonyosságot, meggyőződést jelöl-e ilyenkor a *szinte ~ szintén*. Kérdés tehát, hogy hozzájárul-e az egyes használatok elhatárolásához és a fentiek megválaszolásához a kollokációk bevonása és az olyan variánsokkal való összevetés, mint az *éppen*, az *ugyancsak* és a *teljességgel*.

A kollokációs elemzés előtt érdemes néhány kivételesnek tekinthető variációt bemutatni (az ezekhez kapcsolódó adatszámok nem szerepelnek a 10. és az azt követő táblázatokban). Ilyen a *szinte ~ szintén úgy* és a *csak úgy* váltakozása; ebben a kontextusban egyértelmű a felfokozottság, az intenzitás jelölése. A *csak úgy* a két korpusz alapján ritkább, és elsősorban a boszorkányperekből adatható (10/13 adat). Például:

- (62) *az Aszony meg reszegitette volt nálam Major Gergelyt, mert lattam hogy az estve csak úgy bolondozott az kerteken* (Bosz. 315.)
- (63) *akkor ijtzaka az Gyermekeknek az Fejit az Vállábul ki tekerik, tsak úgy Csüggöt le* (Bosz. 27.)
- (64) *Lengyel Istvannak olyan Parducz bürei vadnak, csak úgy finlyenek* (Bosz. 29.)
- (65) *A foszlán formájára egy darabot csinált Szabó Ferenc 24 réttel, de csak úgy járja, a flintábul a golyóbis jobban sem kel.* (Bark. 56.)
- (66) *semminemű orvosság nem használván, étcaka küldtem osztán Pe-nyigére a Doctorért. Míg eljöt, csak úgy kínlódtam.* (Bark. 144.)

(67) *mind én, mind az atyám, mind Béldi az evocatiót, inquisitiót és törvényt kértük, de soha nem cselekedék, csak úgy kíznának ártatlan bennünket* (Bethlen Miklós)

A *szinte* ~ *szintén úgy*, olyan az emlékiratokban és a levelekben is valamivel rendszeresebben fordul elő (az összesített adatszám 18):

(68) *ügy néki állottak a már meg kerekítettet ökrök hogy a vas villával kellet a homlokokkal közben menni szintén úgy fojt a vir a homlokokbul soha az után olyan kezesek nem voltak az ökrei* (Bosz. 142.)

(69) *a személyek pedigh igen czifrák voltak, szintén úgy csillamlott a ruha rajtok es csillagzott.* (Bosz. 474.)

(70) *Szörnyű dolog, hogy szintén úgy eszük a báránt, még sincs büri.* (Bark. 133.)

(71) *mi pedig azoktól szinte úgy féltünk, nemhogy vélek egyetértettünk volna.* (Tótfalusi)

(72) *Kenyérevöd elhiszem elég vagyon, de bezzeg küldöttem én nyakadba eleget, szintén úgy félek már Szivem nem csak az lamentatióktul, de sok bajoskodásidul is* (Kár. 128.)

(73) *holottis annyi sok, szép, fagyos kecségét láttam halmozva sok rakásba, hogy szintén úgy sajnálottam, hogy Erdélybe nem tehettem bé.* (Székely László)

A *szinte* ~ *szintén úgy*, olyan gyakoribb hasonlítás részeként, és nem zárható ki, hogy ebből a kontextusból alakult ki a fent idézett nyomatékosító funkció, amikor a hasonlítás mérték kifejezéséhez kapcsolódott '[*szinte* ~ *szintén*, *éppen*] olyan/úgy = annyira, nagy(on)', például: *kaszat feoztek, az ki szinten úgy ropogott, mint ha az tűz mellet feoztek uolna.* (Bosz. 509.), *szinten olyan egészségesses lött a karja, mint mikor ép korában volt* (Bosz. 61.), *szinten ollyan io oruos mjnt az Purkolt* (LobkPopp. 21.).

A (68–73) példákhoz kapcsolódóan érdemes megemlíteni, hogy a *szinte* ~ *szintén* egy olyan szerkezetnek a része is lehetett a korszakban, amely a kívánság korlátlanágát nyomatékosítja. E sajtáságos jelentésben is a *csak*-kal, esetleg az *éppen*-nel variálódna (napjainkban jellemzően az

'amikor / ahol / amint csak akar' használatos), az ilyen értelmű *csak akar-* azonban sem a TMK-ban, sem a KED-ben nem fordul elő:¹¹

- (74) *Annak fölötté á thoo wizeth giakorta halazzak szinte mikor akariak akor haloiokat bele uetik* (JLev. II. 5.)
- (75) *Esméglén zanto földunket el foglaltak my túlük es oth szanehaktyak hun szynthe akarják.* (JLev. II. 5.)
- (76) *es az týzta somancz ezewsteot wgy engeggiewk egynehanyzor walo tewzwel meg týztitaný, az mint zinte az Igeteo es walazto akarja* (JLev. II. 7.)
- (77) *Az ágait ezen fáknak az kőfalokra és az ablakoknak vasrostélyaira széjjel szokták vonni, amint szintén szeretik, és az kőfalhoz oda szegezik* (Székely László)

A továbbiakban vizsgált variánsok megoszlását a 10. táblázat mutatja:¹²

10. táblázat: Nyomatékosító szerepű markervariációk részesedése a vizsgált forrásokban (adatszám, százalék)

marker	adatszám	százalék
<i>éppen</i>	91	25%
<i>szinte</i>	20	5%
<i>szintén</i>	48	13%
<i>teljességgel</i>	112	31%
<i>ugyancsak, ugyan csak</i>	92	25%
Összesen	363	100%

¹¹ Az *éppen* egyetlen esetleg kapcsolódó adata inkább egy közelebről meg nem határozott jövőbeli pillanatra utal: *Az hozzávaló pallos és a jáspisos kard jó helyen vagyon, mellyet adig nem is háborgatok, hanem amikor csak épen kívántatik* (Bark. 56.).

¹² A (68–73), valamint a (74–77) példákban látott típusok nélkül.

A kollokációk vizsgálata elsősorban a markereket követő pozíciókra irányult, ezzel együtt érdemes megjegyezni, hogy az egyes variánsok is társulhatnak egymással, még inkább hangsúlyozva a nyomatékosítást. Előfordul az *éppen teljességgel* és a *teljességgel éppen*, például: *éppen teljességgel el is pusztított* (Székely László), *rá ne bocsássonak teljességgel éppen a vétekre* (Bethlen Miklós). Emellett más olyan elemek is megjelennek társulásban, amelyek meggyőződést, nyomatékosítást fejeznek ki, így a *bizony szinte* (lásd még (1) példa), a *bizonyára szintén* (*ittis bizoniara szinten hidegh üdők yárnak*, Zr. p. 112), az *ugyan szinte* (Svetk. 159.) és az *immár szinte* (81) ~ *immár szintén* (86) is.

Vizonylag kevés elem kollokálódik egy-két alkalomnál többször a vizsgált markerekkel. Ezzel együtt megfigyelhető néhány visszatérő alaptag, ahol a különböző markerek közvetlenebb variációja kimutatható, ilyen az *elun* ~ *megun*:

- (78) *Az Isten lattia zjnte el untam uala az hituan zakaczj utan Jartatny* (Tel. 47.)
- (79) *úgy kölde lovagot és valami kevés gyalogot Pápa őrzésére és óltalmára az mi könyörgésönkre, mert az város népe teljességgel elunta vala az sok nappali építést az városon és az éjjeli vigyázást* (Martonfalvay Imre)
- (80) *Én immár teljességgel meguntam az itt való lakást.* (Nád. p. 57.)
- (81) *hogÿ szÿwem szerent akarom vala hogÿ ha veghez mehett vala Echer Ez dologh Mертt En Jmmar szÿnthe Megh vntam.* (Svetk. 138.)
- (82) *Szombat Szinte elunván itt az lakást ma az fejedelem ő nagysága az tanács eleibe negyed magammal behivatván* (Thököly Imre)
- (83) *Tolnai Uramat épen elunta Fekete Ferenc várni* (Bark. 214.)
- (84) *Talán Isten egészségemet is jobban adja, ki miatt való benn heverésemet éppen elúntam* (Kár. 182.)

Míg a 16. század során a *szinte* és a *teljességgel* váltakozik egymással e téren, addig a 18. században az *éppen* látszik átvenni ezt a használatot (a rendelkezésre álló csekély adatmennyiség alapján természetesen csak tendencia állapítható meg). Az *elnyomorít* ~ *elnyomorodik* esetében hasonló, időben is kötöttebbnek tűnő váltakozás figyelhető meg:

- (85) *melli nagi sok szolgatalat teorwentelenssegeel minketh **szinten el niomoretottak** merth ha az mÿ Igaz teorweniwnkben tartanannak nem kialtoznank kegmtetekhez* (JLev. I. 16.)
- (86) *megis akkariwk bizonnettanj hogi ezek az nagi niomorwssagok mÿ raitwnk mind Igi wannak kik ennek eleoten miraitwnk soha nem woltak ha nem chak ez keth kapitan keolthę mÿ reank kÿ miath Immár **szint-hen el niomorotwnk*** (JLev. I. 16.)
- (87) *Ezt akarank vrasagtoknak meg Jelentemwnk hogi mÿ Immár **Telliesseggel el Niomorotwnk** Az kallajak mia* (JLev.I. 10.)
- (88) ***éppen el nyomorodom.** ha pénzem nem jő tavaszra. az sem lészen mivel mennyek le.* (Peregr1. 103.)

További, immár részletes kontextus nélkül idézett közvetlenebb megfelelések a következők:¹³

- *telliessigel el farattam* (Tel. 13.) ~ *éppen bele fáradtam volna* (Kár. 53.) ~ *szintén el fárasztott* (Peregr1. 20.)
- *teljességgel ki fogytunk belőle* (Nád. p. 65) ~ *egész költségemből szinten ki fogyék* (Peregr1. 55.) ~ *költségünkben szinte ki fogytunk volna* (Peregr1. 41.)
- *éppen el száratt az marham* (Bosz. 215.) ~ *és ell száradott tellyességgel*, (Bosz. 410.) ~ *szintén el szárad, mert sokat fárad* (Peregr1. 27.)
- *szintén el szomorodtam* (LobkPopp. 63.) ~ *teljességgel éppen elszomorít* (Székely László)
- *vgÿan Zÿnthe Jo twdos Mester volna* (Svetk. 159.) ~ *mert szinten io helien vala* (Constantinus és Victoria) ~ *éppen jó lett volna az lovaim közzé.* (Bark. 55.)

Az utóbbi példák (elsősorban a peregrinuslevelek) alapján a *szinte* ~ *szintén* a 18. században is aktív a váltakozásban. Az alaptagként besorolt elemek egy részét szükséges volt a szófaji kategóriák valamelyike helyett szerkezetként azonosítani (11. táblázat), ugyanis nemcsak a közvetlenül szomszédos

¹³ Csak egyik vagy másik markerrel együttesen előforduló elemek a vizsgált anyagban például a következők. *Szinte* ~ *szintén jókor*; *keményen* [viseli magát az idő/tél]; *elepedt, elég. Éppen alkalmatlan*; *egész*; *(nem) hisz* ~ *hihetetlen, illetlen* ~ *illendőképpen. Teljességgel* [valakire] *gyanít* ~ *gyanúsága van* ~ *gyanakodik. Ugyancsak meghalt* ~ *meg is halt.*

elem, hanem akár egy tagmondat egészének jelentését befolyásolhatják az egyes vizsgált markerek. Például:

- (89) *lam szinten fabol chinalt baratokra iutot volt ügyüinc* (Az igaz pap-ságnak)
- (90) *Ugyancsak Isten ostora is rajtam az a mérték nélkül való bánat miattok.* (Bark. 242.)
- (91) *Az bót felet a gerenda épen szükség nélkül való munkának látszik nekem* (Bark. 182.)
- (92) *fenyegetéssit mind előb mondá, gyermekin tapasztalta de mind azon által teljességgel ő volt é oka vagy az Ur Istentül vólt nem tudhattya* (Bosz. 115.)

11. táblázat: Nyomatékosító szerepű markerek megoszlása az alaptag szerkezeti sajátosságai szerint (adatszám, százalék)

	határozószó		melléknév		ige		szerkezet	
<i>éppen</i>	3	25%	29	45%	33	22%	26	21%
<i>szinte</i>	3	25%	6	10%	7	4%	2	1%
<i>szintén</i>	6	50%	17	26%	16	10%	6	5%
<i>teljességgel</i>	0	0%	12	19%	65	42%	35	28%
<i>ugyan-csak</i>	0	0%	0	0%	35	22%	57	45%
Összesen	12	100%	64	100%	156	100%	125	100%

Az *éppen*, a *teljességgel* és az *ugyancsak* esetében az alaptagok zöme ige és több szóból álló szerkezet. Ezzel együtt az *éppen* melléknévek előtt is gyakran megjelenik, ahogy a *szinte* ~ *szintén* is (*jó, nehéz, elég, ártatlan* stb., ide sorolva a melléknévi igeneveket, amelyek szófajváltáson átesettnek is tekinthetők: *kidőlt reménységem, elepedt lelkem, elsorvadott tagjaim, el tántorodó promotiomnak, elnyomattatott [...] magyar nemzetem*). A határozószók (például: *jókor*) előtti marker is főleg a *szinte* ~ *szintén*, jóllehet az adatszám csekély.

A kollokációk többé-kevésbé elkülöníthetők fogalmi jellegük szerint, ugyanakkor a kezelhető mennyiségű kategóriához tágabb témaköröket, tar-

tományokat kellett azonosítani. Az állapothoz sorolódnak például a tulajdonságok (*alkalmatlan, elégtelen, jó, hercegi, illetlen, lehetetlen, mezítlén, ellenkező* stb.), környezeti jellemzők (*fagyatlan, szekérbe való, jókor, keményen [viseli magát az idő]*) és mennyiségi értékelés (*elég*). A cselekvés kategóriában olyan igék is szerepelnek, amelyek metaforikus-metonymikus módon írnak le egy-egy szituációt: *megnyerné, (társalkodástól) elvontam, (földnek szíve) elesik* stb. A történésebe jellemzően azok az igék kerültek, amelyek nem, vagy kevéssé foglalnak magukba akaratlagosságot vagy szándékosságot, ilyen a (*költségből*) *kikoptunk, elfogyott*, vagy épp a megbetegedés és a gyógyulás kifejezései. További kategória az érzelmi állapot és viszonyulás: *elepedett, desperációra vitték, belefárad-, elunt* stb., valamint a mentális állapotok és műveletek, például vélekedések: (*nem*) *hisz, ítél, tapasztal, gyanít ~ gyanakodik, reménység*. Az egyes markerek részeseését a 12. táblázat mutatja.

12. táblázat: Markervariánsok megoszlása az alaptagok fogalmi kategóriái szerint (adatszám, százalék)

	állapot		cselekvés		érzelem, attitűd		mentális		történes	
<i>éppen</i>	34	37%	9	9%	19	44%	18	50%	11	13%
<i>szinte</i>	8	9%	2	0%	5	12%	2	6%	3	4%
<i>szintén</i>	21	22%	6	5%	7	16%	5	14%	9	9%
<i>teljességgel</i>	17	19%	43	42%	10	23%	9	25%	33	39%
<i>ugyancsak</i>	12	13%	46	45%	2	5%	2	6%	30	35%
Összesen	92	100%	106	100%	43	100%	36	100%	85	100%

A *szinte ~ szintén* állapot és érzelmi viszonyulás, attitűd kifejezése kapcsán jelent meg leggyakrabban, utóbbi kategóriákban jellemzően az *éppen* dominál (ahogy a mentális állapotok és műveletek esetében is). A *teljességgel* és az *ugyancsak* viszont a cselekvések és a történések előtt preferált, ahogy arra az alaptag szófaji-szerkezeti megoszlásából (11. táblázat) is lehetett következtetni.

A kontextusban szereplő események zömmel bekövetkezettként vagy pedig éppen zajlóként jelennek meg (összesen 80–90% fölött, az adatszámok a 13. táblázatban láthatók); a jövőben várható és az egyéb (főként feltételes és „tényellentétes”, azaz kontrafaktuális) előfordulások elsősorban az *ugyancsak* sajátosságának tekinthetők:¹⁴

13. táblázat: A kontextusban szereplő események valószínűsége szerinti megoszlás (adatszám)

	bekövetkezett	zajló	jövőbeni	egyéb
<i>éppen</i>	45	37	5	4
<i>szinte</i>	11	4	1	4
<i>szintén</i>	28	11	4	5
<i>teljességgel</i>	111	1	0	0
<i>ugyan-csak</i>	52	9	15	16

A lehetséges magyarázatra térve érdemes újra felidézni azt, hogy a *szinte/szintén* korábban meghatározott jelentései közül (lásd pl. TESz., ÚESz., SzT.) a vizsgált adatok egy részében értelmezhető a 'teljességgel, teljesen'. Más részük azonban 'éppen, pontosan' jelentésben használatos (többek között azonosító szerepben is).¹⁵ A közvetlenebb megfeleltetések mellett a szerkezeti-szemantikai sajátosságok egy része, így az alaptag fogalmi kategóriája és szófaja az *éppen* és a *szinte ~ szintén* közvetlenebb variációját támasztja alá. Mindkét elem esetében felmerül, hogy az intenzitás jelölése mellett teret kaphatott a meggyőződés, elköteleződés kifejezése is. A teljességjelölők vagy maximizálók (*maximizers*) kapcsán hasonlóképpen felvetődik, hogy a nyomaték inkább azt segíti elő, hogy a megnyilatkozó bizonyosabbnak és meggyőzőbbnek tűnjön (Claridge – Jonsson – Kytö

¹⁴ Példa a jövőben várhatóra: *sokat kiszertették hogy esküdgyik közéjek ligen boszorkány, ugyan csak nem lisen pokolban nagyob jutalma* (Bosz. 13.); feltételesség részeként: *ha ugyan csak akarod, lemehet akármikor* (Kár. 191.); kontrafaktuális: *akit én ugyancsak elkerültem volna, már ha Istennek tetszet volna* (Bark. 315.).

¹⁵ Ilyen például a korábbi vizsgálatban (Varga 2022) is idézett *Szinte titöket kereslec vala* (Teophania).

2020: 2–3), illetőleg az ide sorolható elemeknek a megerősítésben van szerepük (szemben a 'nagyon' és az 'annyira' jelentésű intenzitásjelölőkkel). Fontos továbbá, hogy nem mindig szigorúan a skála felső pontját jelölik a kérdéses elemek, hanem inkább annak környékét, így booster szerepűek. A funkció valószínűleg nem független az alaptag mondatbeli szerepétől sem. Ha jelző, akkor egyaránt érvényesülhet a 'nagyon' és a 'teljesen' értelmezés is:¹⁶

(93) *Mert szüntelen engemet a maga szent beszédének szép tiszta folyamotjából itatott; mellyel szintén elepedett lelkemet ottan ottan megújította s megélesztette* (Bethlen Kata)

Ige előtt már kérdésesebb, hogy a *szintén* inkább a tulajdonság mértékére vagy pedig a beszélő nagyfokú elköteleződésére, bizonyosságára irányítja a figyelmet 'teljesen' értelemben:¹⁷

(94) *jöttem teelődbe, ki az kísértetek és nehéz próbák között szintén elepedtem, hogy a te irgalmasságnak bár csak legkisebbik morzsalékjával részesüljek* (Bethlen Kata)

A variáció időbeli megoszlása (14. táblázat) alapján a *szinte* ~ *szintén* részesedése a 16. század második felében viszonylag számottevő, a 17. század első felében pedig valamelyest ki is emelkedik, míg a későbbi időszakokat az *éppen*, az *ugyancsak* és a *teljességgel* dominálja.

A szövegtípusra vetítve az eredményeket (15. táblázat), arányaikban leginkább a drámák preferálják a *szinte* ~ *szintén* előfordulásait (jóllehet csekély adatszámról van szó, összesítve megegyezik az *ugyancsak* részesedésével). Az emlékiratokban összesítve megegyezik a részesedése az *éppen* és az *ugyancsak* arányával – ott viszont a *teljességgel* dominál. A levelekben a ritkább variánsok közé tartozik az *ugyancsak*-kal együtt, míg az *éppen* és a *teljességgel* valamivel nagyobb arányban fordul elő. Legkevésbé a boszorkányperekben használatos a *szinte* ~ *szintén* nyomatékosító, meggyőződést kifejező szerepben.

¹⁶ Lásd még a többértelműként besorolt (50–53, 54–57) példákat.

¹⁷ Lásd még a (78–84) számú példákat.

14. táblázat: Nyomatékosító szerepű markervariánsok megoszlása az egyes alperiódusokban (adatszám, százalék)

	1501–1550		1551–1600		1601–1650		1651–1700		1701–1750		1751–1772	
<i>éppen</i>	0	0%	0	0%	0	0%	1	3%	70	36%	20	33%
<i>szinte</i>	0	0%	9	14%	0	0%	5	16%	5	3%	1	2%
<i>szintén</i>	0	0%	12	22%	8	53%	3	9%	15	7%	10	16%
<i>teljességgel</i>	5	100%	29	59%	7	47%	18	56%	38	19%	15	25%
<i>ugyan-csak</i>	0	0%	2	4%	0	0%	5	16%	70	36%	15	25%

15. táblázat: Nyomatékosító szerepű markervariánsok megoszlása az egyes szövegtípusokban (adatszám, százalék)

	boszorkányper		dráma		emlékirat		levelek	
<i>éppen</i>	16	21%	6	26%	20	19%	49	32%
<i>szinte</i>	1	1%	1	4%	6	6%	12	6%
<i>szintén</i>	1	1%	6	26%	14	13%	27	15%
<i>teljességgel</i>	25	33%	3	13%	45	43%	39	25%
<i>ugyan-csak</i>	32	43%	7	30%	20	19%	33	21%

Tekintve, hogy a fentiekben tárgyalt nyomatékosító, meggyőződést jelölő funkciót lehet a legkevésbé célzottan keresni adatbázisokban, visszazsorzulásának vizsgálata túlmutat a jelenlegi kutatás határain. A funkció szempontjából idetartozik, szerkezeti értelemben viszont külön összevetést érdemel a *szinte* ~ *szintén* tagadó szerkezet részeként.

6.4. „Nem szintén tudhatom”: a tagadás kontextusai és markervariánsai

Ahogy arról korábban esett szó, már a kódexadatok egyikeként idézett *nem szinte ember* előfordulás is inkább meggyőződést fejezhetett ki, nem pedig a tagadás enyhítését, azaz a 'nem egészen' olvasat nem bizonyult helytállóknak. E funkcióban korszakbeli variánsa az *egyáltalán ~ egyáltalában*, valamint az előző szakaszban már tárgyalt *éppen* és *teljességgel*. Egy-egy példát hozva:

- (95) *Elek a mint lehet, niha **nem szinten kedvem szerent**, de patientia.*
(Zr. p. 57)
- (96) *de imé az kalauzok is, kik **nem szinte jóakarajtkból** ugyan, hanem hozattak vala hozzám, de tettetik vala hozzánk hívségeket* (Kemény János)
- (97) *Kegyvelmed, Szívem, gondolkozzék, mert **épen nem ítéllem** jónak, ahol van.* (Bark. 284.)
- (98) *Hideg italt nem ittam, hanem csak hívest, azért is a jégen nem törődtem: kivált jeges vizet **teljességgel nem ittam*** (Bethlen Miklós)
- (99) *egykor az Csizmáját idé hozta hogy foltozzák megh nékj, és én ellene állottam benne, s **egy általán meg nem engedtem** az Inasnak hogy megh foltozza* (Bosz. 290.)
- (100) ***Egyáltalában nem hitethetem el** magammal, hogy ily hirtelen labefactatiója legyen* (Kár. 162.)

Jóllehet napjaink nyelvhasználatából kiindulva kézenfekvő volna a 'nem egészen' olvasat, azaz a tagadás enyhébb fokának kifejezése a (95) és a (96) példák esetében, utóbbi viszont kevésbé jellemző a korpuszadatok alapján (a *nem egészen* a TMK-ban háromszor, a KED-ben a teljes emlékiratokkal együtt négyszer fordul elő). A (95) példában az *amint lehet* is jelzi a megnyilatkozó korlátozott lehetőségeit, ezt részletezi, és egyben nyomatékosítja azzal, hogy néha kifejezetten nem a kedve szerint zajlanak a dolgok. E folytatásban a *szinte ~ szintén* 'egyáltalán nem' *kedvem szerint* olvasata jobban illeszkedik a kontextusba azáltal, hogy a megnyilatkozó azonnal türelemre is inti magát a helyzetével kapcsolatban. A (96) példában pedig a GuaryK. adatához hasonlóan a kizáró ellentét teszi egyértelművé, hogy a tagadás nem enyhítve, hanem nyomatékkal jelenik meg: 'nem éppen ~ egyáltalán nem jóakaratukból' – tudniillik jöttek, hanem úgy hozták a kalauzokat (a folytatásban a tettetésre való utalás is arra utal, hogy a 'nem egészen' jóakaratból helyett a jóakarát hiányáról lehet inkább szó).

Annak megállapításához, hogy a tagadás inkább enyhített vagy épp ellenkezőleg, gyakran a szituációs-tematikus kontextusra is szükség lehet. Így például a Károlyi Gáspár bibliafordítását vitató Káldi György *Oktató intése*-ében a megnyilatkozó élesen kritikus hangvételéből következtethetünk arra, hogy amikor szerinte Károlyi *nem szintén jól* fordít, illetve a fordítás *nem szintén egyez* a forrásokkal, az nagyfokú meggyőződést jelez, nem pedig kevésbé asszertív jelleget (lásd még Varga 2022). A variánsok megoszlását a 16. táblázat mutatja.

16. táblázat: A vizsgált markerek variációja tagadás részeként (adatszám, százalék)

markervariációk	adatszám	
<i>egyáltalán ~ egyáltalában</i>	14	5%
<i>éppen</i>	150	51%
<i>szinte (14), szintén (38)</i>	52	19%
<i>teljességgel</i>	70	24%
Összesen	286	100%

Az utóbbi variációban az *éppen* dominál, ezt követi a *teljességgel*, ugyanakkor a *szinte ~ szintén* sem jelentéktelen részesedésű, legalábbis rendszerebben fordul elő, mint a napjainkban tipikus *egyáltalán*. A tagadószó-marker sorrend a *szinte ~ szintén* esetében informatívnak számított a funkció elhatárolásakor, így kérdés, hogy a variánsai esetében is ezt látjuk-e (17. táblázat).

Jóllehet előzetesen azt lehetett feltételezni, hogy a *szinte ~ szintén* esetében a tagadószót követő sorrend a *nem éppen* mintájára alakulhatott ki, a gyakoriság ennek ellentmond, ahogy a *teljességgel* és az *egyáltalán ~ egyáltalában* kapcsán is. Fontos azonban, hogy a *szinte nem* eltérő értel-

mezéssel járna, ez pedig magyarázza az eltérést a „tipikus” sorrendtől.¹⁸ A tagadószó formáját tekintve nem mutatkozik különösebb változatoság, a *nem* domináns (az *éppen* és a *teljességgel* környezetében ritkán előfordul a *nincs(en) ~ sincs(en), sem és semmi*).

17. táblázat: A tagadószó és a marker sorrendje szerinti megoszlás (adatszám)

markervariációk	adatszám
<i>egyáltalán ~ egyáltalában nem</i>	13
<i>nem egyáltalán ~-ban</i>	1
<i>éppen nem</i>	138
<i>nem [...] éppen</i>	12
<i>nem szinte (14) ~ nem szintén (38)</i>	52
<i>teljességgel [...] nem, teljességgel semmi [...] nem,</i>	60
<i>ne (1) ~ sem (3) nem teljességgel (6)</i>	10

Az alaptagokat ezúttal is csoportosítottam fogalmi kategóriák szerint. Ezt részben a szerkezeti sajátosságok is befolyásolták, a körülmény teljes tagmondattal kifejezett helyzetet jelöl (*nem szinte idején indul, abrak éppen semmi, éppen nincs okuk*), az állapot-mód viszont szűkebb kollokációkkal jár (*nem szinte ~ szintén jól, nem szintén egészséges, sem teljességgel megvetendő, nem éppen jóakarója*). A markerek az alábbi módon oszlanak meg (18. táblázat):

¹⁸ A vizsgált forrásokban ez az eltérő értelmezés nem az approximátor funkcióval függ össze, hanem ’ugyancsak, bizony, igazán’ jelentésű a *szinte ~ szintén*, például: *Miüel hogy mégh nimet nyelwen zinte batorsagal zolni nem tudok, Im annak iobban walo meg tanulasnak okayítt Beczben hagiának* (Tel. 99.); *Ez vtannis vram erte lezek ha lehatt de zinten rea nem felelhetek* (Tel. 72.); *majd egészségemben is megh romlék az sok moslék ételtül, s noha szintén jól nem vagjok, de igen frissen sem* (Kár. 178.).

18. táblázat: Tagadást nyomatékosító markerek megoszlása az alaptag fogalmi kategóriája szerint (adatszám, százalék)

	cselekvés, történes		körülmény		állapot, mód	
<i>egyáltalán ~-ban</i>	11	6%	3	7%	0	0%
<i>éppen</i>	102	57%	25	58%	23	36%
<i>szinte</i>	0	0%	5	12%	9	14%
<i>szintén</i>	6	3%	5	12%	27	42%
<i>teljességgel</i>	60	34%	5	12%	5	8%
Összesen	179	100%	43	100%	64	100%

Az egyes markerek jellegzetes együttállásokat mutatnak, amennyiben az *egyáltalán*, az *éppen* és a *teljességgel* tipikusan cselekvések, történesek előtt jelenik meg (az egyes markereken belül 79%, 68%, 86%-os részesedéssel), míg a *szinte* ~ *szintén* tipikusabb körülmények, de főként állapotok és módok kapcsán (markeren belül 43–58%).

A variánsok korszakon belüli részesedései a 19. táblázatban láthatók.

19. táblázat: Tagadást nyomatékosító markerek megoszlása az egyes alperiódusokban (adatszám, százalék)

	1501–1550		1551–1600		1601–1650		1651–1700		1701–1750		1751–1772	
<i>egyáltalán</i>	0	0%	0	0%	1	7%	1	5%	10	5%	2	4%
<i>éppen</i>	0	0%	0	0%	1	7%	1	5%	110	60%	38	70%
<i>szinte</i>	0	0%	1	10%	0	0%	12	54%	0	0%	1	2%
<i>szintén</i>	0	0%	3	30%	13	87%	0	0%	22	12%	0	0%
<i>teljességgel</i>	1	100%	6	60%	0	0%	8	36%	42	23%	13	24%
Összesen	1	100%	10	100%	15	100%	22	100%	184	100%	54	100%

Ezúttal is a 18. századtól dominál az *éppen*, hasonlóan az állításon belüli nyomatékositás, meggyőződés jelöléséhez (6.3.), míg a 17. században a *szinte ~ szintén* számít viszonylag preferáltnak (de korábban is adatolható). Az egyes szövegtípusok preferenciái a 20. táblázatban találhatók.

20. táblázat: Tagadást nyomatékositó markerek megoszlása az egyes szövegtípusokban (adatszám, százalék)

	boszorkányper		dráma		emlékirat		levelek	
<i>egyáltalán ~ -ban</i>	8	14%	0	0%	2	2%	4	3%
<i>éppen</i>	26	46%	5	39%	30	40%	89	64%
<i>szinte</i>	1	2%	0	0%	12	15%	1	1%
<i>szintén</i>	2	4%	8	61%	1	1%	27	19%
<i>teljességgel</i>	19	34%	0	0%	33	42%	18	13%
Összesen	56	100%	13	100%	78	100%	139	100%

Az *éppen* minden szövegtípusban adatolható (de különösen a levelekben preferált), ahogy a *szinte ~ szintén* is. A drámákon belüli adatszám ugyanakkor egyetlen forrásnak, a *Constantinus és Victoria* című darabnak köszönhető. A *szinte* az emlékiratokban, a *szintén* a levelekben preferált valamelyest (az *éppen* gyakorisága mindkét regiszterben meghaladja). A *teljességgel* részesedése leginkább az emlékiratokban kiemelkedő.

Részösszegzésként elmondható, hogy a napjainkban tipikus *egyáltalán nem* a vizsgált források alapján legalábbis még szórványos lehet a korszakban, még a *szinte ~ szintén* is meghaladja a gyakoriságát. A középmagyar kor sajátossága lehet az *éppen* dominanciája is, méghozzá *éppen nem* sorrendben, ahogy a *teljességgel nem* is viszonylag kedvelt a korszakban. A markerek az együttállások tekintetében is jelentős különbségeket mutatnak, elsősorban a *szinte ~ szintén* eltérő alaptag-mintázatát tekintve.

7. Szinté-zis: összegzés és kitekintés

Jelen tanulmány a *szinte ~ szintén* 16–18. századi használatával foglalkozott korpuszadatok alapján. Előtérbe kerültek azok a funkciók, amelyek eddig nem, vagy kevéssé, esetleg eltérő értelmezéssel merültek fel a szakirodalomban. A vizsgálat egyfelől arra irányult, hogy mennyiben ragadható meg az approximátor (és a 'kis híján' jelentés), valamint a nyomatékositó szerep szerkezeti-szemantikai alapon, mely tényezők segítenek a sokféle

funkció elhatárolásában. Utóbbihoz a kollokációk mellett a középmagyar kori funkcionális variánsait is figyelembe vette.

Az együttállások segítségével közvetlen váltakozásokat lehetett kimutatni a különböző markervariánsok – az *éppen*, *teljességgel*, *ugyancsak*, *egyáltalán* vagy épp a *majd*, *csaknem* – között. Ezzel egyúttal igazolni lehetett, hogy a *szinte* ~ *szintén* nyomatékosító (általában meggyőződést, ritkábban intenzitást jelölő) szerepű lehetett a korszakban állító és tagadó szerkezet részeként egyaránt. Módszertani szempontból említést érdemel, hogy jelentősen nagyobb adatmennyiséggel valószínűleg jóval több együttállást, ezáltal stabilabb tendenciákat lehetne meghatározni (a nyomatékosítást illetően inkább az alaptagok változatossága, mint számos visszatérő együttállás jellemezte a forrásanyagot). Ez mindenesetre egy további lépése lehet a kutatásnak.

A *csaknem* és a *majd(nem)* adataival való összevető elemzés pedig rámutatott arra, hogy a *szinte* olyan szerepben is rendszeresen előfordult, amely manapság nem jellemzi, és amely a korábbi leírások alapján nem tekinthető tipikus változási irányúnak, azaz legalábbis árnyalja a formális elemzések (Halm 2020, 2024) eredményeit. A 'kis híján' értelemben való használat a közelség jelentéskomponense ellenére kevésbé látszik illeszkedni a hedge és azon belül az approximátor szerepbe (nem hagyható figyelmen kívül annak a jelentősége sem, hogy valami végül mégsem következett be). Hasonlóképpen a nyomatékosítás ritkán és leginkább egy specifikus környezetben kapcsolódott az intenzitás jelöléséhez ('csak úgy' jelentésben), a teljesség és ezzel összefüggésben a beszélői meggyőződés került előtérbe – nemcsak állítás, hanem tagadás részeként is.

A tagadott szerkezetben előforduló *szinte* ~ *szintén* és variánsainak vizsgálata arra világított rá, hogy a középmagyarban napjainkhoz képest teljesen más kép rajzolódik ki e téren: a manapság bevett *egyáltalán* ~ *egyáltalában nem* egészen szórványos a vizsgált anyagban, összességében még a *nem szinte* ~ *szintén* is gyakoribb. A korszakban bevett *éppen* és *teljességgel* pedig a sorrendet illetően tér el: az *éppen nem* és a *teljességgel nem* dominál az azóta tipikus *nem éppen*-hez és *nem teljesen*-hez viszonyítva. Ez a sajátosság arra a különbségre hívja fel a figyelmet, hogy az *éppen nem* és a *teljességgel nem* a korszakban nagy meggyőződéssel nyomatékosított tagadás 'egyáltalán nem' jelentésben, míg a *nem éppen*, a szórványos *nem egészen* és főként a *nem teljesen* enyhíti a tagadás élet és erősségét.

A csekélyebb adatszámok ellenére a korszakon belüli időbeli megoszlás mindhárom tárgyalta szerepben rámutatott a *szinte* ~ *szintén* 16–17. századi viszonylagos preferenciáira, egyúttal az egyéb variánsok (*éppen*, *tel-*

jességgel, illetőleg *majd* és *csaknem*) 18. századi dominanciájára. Ez felveti azt a kérdést is, hogy mikor szorulhatott vissza a *szinte* nyomatékösítő és 'kis híján' jelentésű használata – ennek megválaszolása egy további kutatás tárgya lehet. A szövegtípusok és eltérő regisztersajátosságok szerinti megoszlást tekintve a *szinte* 'kis híján' jelentése elsősorban az emlékiratokban volt számottevő, a nyomaték pedig arányaiban a drámákat, kisebb mértékben a leveleket és az emlékiratokat jellemezte. Érdeemes azonban megjegyezni, hogy az egy-egy szövegtípusba tartozó gyakoriságot egy-egy szerző, illetőleg forrás is meghatározhatta. E téren a kutatás következő lépése a formálisabb szövegtípusok bevonása.

A *szinte* ~ *szintén* további funkcióinak (a hasonlóság és az azonosítás – személyre, tárgyra, egyidejűsége, módra és állapotra vonatkozóan –, valamint a megengedő feltételeesség) és variánsainak részletes vizsgálata ugyancsak egy külön tanulmányt témája lehet.

Források

- Az igaz papságnak = Sztárai Mihály: Az igaz papságnak tiköre (1557). In: Kardos Tibor (szerk.) (1960), Régi magyar drámai emlékek I. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Bethlen Kata = Bethlen Kata önéletírása. In: Bitskey István (1982), Magyar emlékirók: 16–18. század. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Bethlen Miklós = V. Windisch Éva (1980), Bethlen Miklós művei. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Constantinus és Victoria = Constantinusnak és Victorianak egymáshoz való igaz szerelmekről írott comoedia (1648). In: Kardos Tibor (szerk.) (1960), Régi magyar drámai emlékek I. Akadémiai Kiadó, Budapest.
<https://doi.org/10.56232/itk.2022.5.06>
- ÉrtSz. = Bárczi Géza – Országh László (főszerk.) (1959–1962), A magyar nyelv értelmező szótára I–VII. Akadémiai Kiadó, Budapest. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezozotara-1BE8B/>
- Dugonics: Gyöngyösy = Dugonics András: Gyöngyösy (1770). In: Demeter Júlia – Kilián István – Kiss Katalin – Pintér Márta Zsuzsanna (szerk.) (2002), Piarista iskoladrámák. Argumentum – Akadémiai Kiadó, Budapest. 483–540.
<https://doi.org/10.56232/itk.2022.5.06>
- KED = Gugán Katalin – Bácsi Enikő – Dömötör Adrienne – Horváth László – Mohay Zsuzsanna – Varga Mónika – Sass Bálint 2023, Középmagyar emlékirat- és drámakorpusz. <https://ked.nyud.hu/#open>
- Kemény János = V. Windisch Éva (1980), Kemény János művei. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

- Martonfalvay Imre = Török Bálint deákjának, Martonfalvay Imrének naplótöredéke (1555) és emlékirata (1585). Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 1986.
- Ómagyar korpusz = Ómagyar korpusz. http://clara.nytud.hu/omagyar/run.cgi/first_form
- Székely László = Fehér Andrea (2019), Gróf Székely László önéletírása. Múzeum Egyesület – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Kolozsvár – Budapest.
- SzT. = Szabó T. Attila (főszerk.) (1975–2014), Erdélyi magyar szótörténeti tár. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Akadémiai Kiadó, Kolozsvár – Budapest. <https://doi.org/10.36373/em-2021-3-15>
- TESz. = Benkő Loránd (főszerk.) (1967–1976), A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Thököly Imre = Thaly Kálmán (1868), Késmárki Tököly Imre és némely főbb híveinek naplói és emlékezetes írásai. Eggenberger, Pest.
- TMK = Történeti magánéleti korpusz. <https://tmk.nytud.hu/>
- Toroczkai Zsuzsanna = Fehér Andrea (2019), Gróf Székely László önéletírása. Múzeum Egyesület – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Kolozsvár – Budapest.
- ÚESz. = Gerstner Károly (szerk.), (2011–2022), Új magyar etimológiai szótár – online kiadás. MTA Nyelvtudományi Intézet – ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest. <https://uesz.nytud.hu/>

Irodalom

- AntConc = Anthony, Laurence (2023), AntConc (Version 4.2.4) [Computer Software]. Waseda University, Tokyo. <https://www.laurenceanthony.net/software>.
- Beeching, Kate (2016), Pragmatic markers in British English. Meaning in social interaction. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1515/icame-2018-0010>
- Claridge, Claudia – Jonsson, Ewa – Kytö, Merja (2020), Entirely innocent: A historical sociopragmatic analysis of maximizers in the Old Bailey Corpus. *English Language and Linguistics* 24/4: 855–874. <https://doi.org/10.1017/S1360674319000388>
- Culpeper, Jonathan – Kytö, Merja (2010), Pragmatic markers. *Early Modern English dialogues: Spoken interaction as writing*. Cambridge University Press, Cambridge. 361–397. <https://doi.org/10.1017/s1360674312000214>
- Diskin-Holdaway, Chloé (2024), Integrating phonetics and discourse-pragmatic variation: the case of *just*. Keynote presentation: Changing Discourses – Aspects of Linguistic, Social and Discourse Variation (2024. június 14.).

- Dömötör Adrienne – Gugán Katalin – Novák Attila – Varga Mónika (2017), Kiütkeresés a morfológiai labirintusból – korpuszépítés ó- és középmagyar kori magánéleti szövegekből. *Nyelvtudományi Közlemények* 113: 85–110. <https://doi.org/10.15776/NYK.2017.113.3>
- Gugán Katalin (2020), Regiszterfüggő változatok a középmagyarban. (Kézirat.)
- Gugán Katalin (2021), A Jespersen-ciklus előszobájában: a mondattagadás változatai a középmagyarban. In: Dömötör Adrienne (szerk.) – Gugán Katalin – Varga Mónika (társszerk.), *Versengő szerkezetek a középmagyar kor nyelvénben*. *Nyelvtudományi Értekezések* 169. Akadémiai Kiadó, Budapest. 129–153. <https://doi.org/10.1556/9789634546870>
- Gugán Katalin (2022), „Félő, az Isten is el ne hagyjon” – Pleonasztikus tagadás a középmagyarban. In: Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (szerk.), *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei XI*. Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 95–111.
- Halm Tamás (2020), *Szinte és majdnem*: diakrón formális szemantikai elemzés. In: Balogné Bérces Katalin – Hegedűs Attila – Pintér Lilla (szerk.), *Nyelvelmélet és diakrónia 4*. PPKE BTK, Budapest – Piliscsaba. 137–152.
- Halm, Tamás (2024), Why almost and almost are not even approximately the same: The diachronic semantics of approximatives in Hungarian. In: Boneh, Nora – Bar-Asher Siegal, Elitzur (eds), *Language change: Theoretical and empirical perspectives*. Springer, Cham.
- Huddleston, Rodney – Pullum, Geoffrey K. (2002), *The Cambridge grammar of the English language*. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/9781316423530>
- Kuteva, Tania et al. (2019), *World lexicon of grammaticalization*. Second, extensively revised and updated edition. Cambridge, Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316479704>
- Jin, Janwei – Koenig, Pierre (2019), Expletive negation in English, French and Mandarin: A semantic and language production model. In: Pinon, Christopher (ed.), *Empirical issues in syntax and semantics* 12: 157–186. http://www.cssp.cnrs.fr/eiss12/index_en.html
- Nouwen, Rick (2006), Remarks on the polar orientation of *almost*. *Linguistics in the Netherlands* 23: 162–173. <https://doi.org/10.1075/avt.23.17nou>
- Novák, Attila – Gugán, Katalin – Varga, Mónika – Dömötör, Adrienne (2018), Creation of an annotated corpus of Old and Middle Hungarian court records and private correspondence. *Language Resources and Evaluation* 52: 1–28. <https://doi.org/10.1007/s10579-017-9393-8>
- Overstreet, Maryann (2011), Vagueness and hedging. In: Andersen, Gisle – Aimer, Karin (eds), *Pragmatics of society*. De Gruyter Mouton, Berlin – Boston. 293–317. <https://doi.org/10.1515/9783110214420.293>
- Pichler, Heike (2010), Methods in discourse variation analysis: Reflections on the way forward. *Journal of Sociolinguistics* 14/5: 581–608.

- Pichler, Heike (2013), *The structure of discourse-pragmatic variation*. John Benjamins, Amsterdam – Philadelphia.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9841.2010.00455.x>
- Quirk, Randolph – Greenbaum, Sidney – Leech, Geoffrey N. – Svartvik, Jan (1985), *A comprehensive grammar of the English language*. Longman, London.
- R = R Core Team (2021), *A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing, Vienna. <https://www.R-project.org/>
- Simon Eszter – Sass Bálint (2012), *Nyelvtechnológia és kulturális örökség, avagy korpuszpépítés ómagyar kódexekből*. In: Prószéky Gábor – Váradi Tamás (szerk.), *Nyelvtechnológiai kutatások. Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXIV*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 243–264.
- Simonyi Zsigmond (1881), *A magyar kötőszók, egyuttal az összetett mondat elmélete*. MTA, Budapest.
- Simonyi Zsigmond (1888, 1892), *A magyar határozószók I–II*. MTA, Budapest.
- Sauerland, Uli – Stateva, Penka (2007), *Scalar vs. epistemic vagueness: Evidence from approximators*. In: Gibson, Masayuki – Friedman, Tova (eds), *Proceedings of SALT 17*. Cornell University, Ithaca – N.Y. 228–245.
<https://doi.org/10.3765/salt.v17i0.3091>
- Taavitsainen, Irma (2018), *Historical corpus pragmatics*. In: Jucker, Andreas H. – Schneider, Klaus P. – Bublitz, Wolfram (eds), *Methods in pragmatics*. De Gruyter Mouton, Berlin – Boston. 527–553. <https://doi.org/10.1007/s41701-019-00054-z>
- Tagliamonte, Sali A. (2006), *Analysing sociolinguistic variation*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Tagliamonte, Sali A. (2012), *Variationist sociolinguistics: change, observation, interpretation*. Wiley – Blackwell, Oxford.
- Tagliamonte, Sali A. (2018), *Near done; awful stable; really changing*. The suffixless adverb in dialects of the UK. *Diachronica* 35/1: 107–143.
<https://doi.org/10.1075/dia.16027.tag>
- Tagliamonte, Sali A. – Roberts, Chris (2005), *So weird; so cool; so innovative: The use of intensifiers in the television series Friends*. *American Speech* 80/3: 280–300. <https://doi.org/10.1215/00031283-80-3-280>
- Varga Mónika (2022), „Alkalmas ideig gyötörte” – Pragmatikai markerek funkcióinak alakulásáról 16–18. századi regiszterekben. *Jelentés és Nyelvhasználat* 9/1: 133–153. <https://doi.org/10.14232/jeny.2022.1.6>
- Ziegeler, Debra (2015), *Calamities and counterfactuals: A historical view of polarity reversal*. *Anglophonia. French Journal of English Linguistics* 19. <https://doi.org/10.4000/anglophonia.520>